

A 48. HONVÉD ZÁSZLÓALJ TÖRTÉNETE AZ 1848-49-ES SZABADSÁGHARCBAN, ALAKÍTÁSÁTÓL BUDA VÁR BEVÉTELÉIG

Az 1848-49-es magyar szabadságharc hadtörténetével hatalmas irodalom foglalkozik, mindamelllett néhány fontos problémakör még tisztázásra vár. Így az egyes alakulatok történetének részletes feldolgozása is hiányzik.¹ Az a néhány munka, amely megkísérelte egy-egy alakulat történetének részletes feldolgozását, többnyire a múlt század végén született, vagy századunk első felében.²

E munka ezt a hiányt igyekszik részben pótolni. A 48. honvéd zászlóalj történetének feldolgozása egy nagyobb vállalkozás kezdete, amely a szabolcsi honvédek részvételét vizsgálja a szabadságharcban. Ennek keretében a 43., a 10., a 28. és a 139. honvéd zászlóalj történetét kell feldolgozni. A 43. teljesen, a másik három nagyobb részt szabolcsi honvédekből alakult meg.

A felsorolt alakulatok közül a 48. honvéd zászlóalj volt az igazán „szabolcsi”. A megye vetette fel szervezésének gondolatát, állította ki, s részben szerelte fel a zászlóaljat. Szinte teljes egészében a megye adta nemcsak legénységét, de tisztikarát is, beleértve a parancsnokok személyét is. 1848 szeptemberétől végigküzdötte a szabadságharc legvéresebb csatáit, s csak a legtovább harcoló csapatokkal együtt tette le a fegyvert Komáromban. A harcok során honvédseregünk legkiválóbb zászlóaljai közé küzdötte fel magát, amit fényesen bizonyít zászlójuk III. osztályú katonai érdemrenddel való feldíszítése, s még inkább az, hogy a honvédsereg kétszázalékos legkiválóbb egységei, a 3. és a 9. zászlóalj „testvérükké” fogadták a szabolcsi 48. zászlóaljat, s meghajtották zászlóikat vitézsége előtt.³

A 48. honvéd zászlóalj a szabadságharc honvédseregének egy kevésbé ismert típusát képviseli. Jelleget tekintve az önkéntesekből toborzott első 10 honvéd zászlóalj és az országgyűlés határozata nyomán sorozott honvéd zászlóaljak között helyezkedik el. Nemzetőr zászlóaljként szervezték meg, 1848 novemberében honvéd zászlóaljjá alakult, s létével bizonyította, hogy körültekintő szervezés, megfelelő vezetés a nemzetőrökből is tudott kiváló zászlóaljakat kovácsolni.

1 *Bona Gábor*: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49. Budapest, 1983. (a továbbiakban: *Bona, Tábornokok*) 5. o.

2 Honvéd zászlóaljak történetével foglalkozó feldolgozások: *Hegyesi Márton*: Az 1848-49-i 3. honvéd zászlóalj története. Budapest, 1898.; *Hoffmann Arnold*: Az 1848-49-i vörössapkás 9. honvédzászlóalj története. Kassa, 1906.; *Vörös Lajos*: Az 1848-49-i első honvéd zászlóalj története a szabadságharcban. Doktori disszertáció kézirat, ELTE BTK Történeti Könyvtár 2339. r. sz.; *Molnár András*: A Zalai 47. honvéd zászlóalj felállítása 1848 őszén. Zalai Gyűjtemény 26., 1987.

Visszaemlékezések: *Tóth Károly*: Az 56. honvéd zászlóalj története. Csurgó, 1893.; *Szalkay Gergely*: A VI. honvédzászlóalj története. Kézirat, Országos Széchenyi Könyvtár (a továbbiakban: OSZK) Kézirattár Fol. Hung. 2087. (megjelent folytatásokban: *Hazánk* VIII. k. 1885.); *Szinnyei József*: A 37-ik honvéd zászlóalj története (in Komárom 1848-49-ben. Budapest, 1887.); *Cserna István*: A 37. honvédzászlóalj rövid története. *Vasárnapi Újság* 1881. évf. 6. sz.; *Rényi Dezső*: A 64-ik honvédzászlóalj története. *Hazánk* I. k. 1884.; *Thoroczkay Sándor*: A 73. honvédzászlóalj története 1849-ben. *Hazánk* VIII. k. 1885.; *Kássa Lajos*: A 7. honvédzászlóalj története. 1848-1849. *Történelmi Lapok* I. évf. 1892.; *Szóllósy István*: A XII. önkéntes honvédzászlóalj működése az erdélyi hadjáratban. 1848-1849. *Történelmi Lapok* VI. évf. 1897.

3 Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár (a továbbiakban: SzML) XIII. 9. *Krasznay Péter* iratai, önéletrírása (a továbbiakban: *Krasznay*) II. f. 2. o.

A szabolcsi önkéntes nemzetőr zászlóalj
(1848 augusztus-október 30.)

A polgári állam megteremtésének feladata előtt álló Batthyány-kormány súlyos problémák sorával találta szemben magát 1848 májusától. Ezek közül a legnagyobb veszélyt az jelentette, hogy a bécsi udvar csak az alkalomra várt, hogy a forradalmi események által kikényszerített engedményeket, de legalábbis egy részüket visszavonhassa. E veszélyt csak növelte, hogy az udvar kapva kapott a nemzetiségi kérdések kiéleződésén. 1848 májusában a szerbek mozgalma okozta a legnagyobb problémákat, s az ellentétek kiéleződéséhez, majd a véres küzdelem kibontakozásához döntően hozzájárult, hogy a felfokozott nacionalizmus légkörében a nemzetiségi politikusok és a magyar forradalom vezetőinek többségét (Kossuthot is beleértve) egyformán a hajlíthatatlan merevség jellemezte.

A kormány előtt nyilvánvalóvá vált, hogy Magyarország védelmére fegyveres erőt kell teremtenie. Bár erőteljesen szorgalmazták a cs. k. hadsereg magyar alakulatainak hazavezénylését, hamar kiderült, hogy az csak részleteiben és igen vontatottan valósulhat meg, így el kellett kezdeni új alakulatok szervezését. Május 15-én hoztak rendeletet az első 10 honvéd zászlóalj felállításáról, s rövidesen megkezdték országszerte az önkéntesek toborzását. Ez a fővárosban és a Tiszántúlon gyors és látványos sikereket hozott, június elejére az 1., 2., 3., 10. honvéd zászlóalj létszáma már teljes volt. A többi hat zászlóalj kerületében már lassabban ment a toborzás, csak augusztus elejére telt be a létszámuk. A délvidéki harcok ezalatt egyre jobban kiéleződtek, s egyre véresebbé váltak. Újabb fegyveres erőkre volt szükség, annál is inkább, mert a honvéd zászlóaljok zöme csak augusztus folyamán kapcsolódhatott be a harcba.

Így került sor az 1848: XXII. törvénycikk értelmében megszervezett nemzetőrség harci alkalmazására. Összlétszámuk 350 000–380 000 fő körül alakult⁴, de ezeknek csak egy részét lehetett tábori szolgálatra alkalmazni.⁵ Ezek voltak a „mozgó” nemzetőr csapatok. Előre kikötött, csak néhány hétre terjedő időre vonultak táborba, így csak kiegészítő feladatokra voltak alkalmazhatók. Rövidesen kiderült, hogy a nemzetőrség alkalmazása nem sokat segített, mert mire valamennyire is kiképezték őket, indultak haza, s szélsőséges esetekben (mint a tolnai nemzetőr zászlóalj) még felváltásukat sem várták be.⁶ Mivel a honvéd zászlóaljakra sem lehetett egyelőre számítani⁷, csak a nemzetőrség maradt, amelyet nagyobb létszámban lehetett alkalmazni, de alkalmazásukra más kereteket kellett keresni, mint a mozgó nemzetőrség.

Rövidesen felmerült a gondolata a nemzetőrök közül toborzott önkéntes csapatok megszervezésének. Már 1848 júliusában Mészáros Lázás hadügyminiszter azt ajánlotta gr. Dégenfeld Imre szabolcsi főispánnak, hogy önkéntes csapatokat állítsanak fel. A főispán azonnal tudósította a vármegyét a tervről, s 1848. július 22-én kelt levele közli: „a megyéből 1000 vagy 1500

⁴ *Urbán Aladár*: A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848. nyarán. Budapest, 1973. (a továbbiakban: *Urbán*: A nemzetőrség) 69. o.

⁵ A Délvidéken 1848 nyarán 22 ezer nemzetőr teljesített szolgálatot – (főszerk.: *Liptai Ervin*): Magyarország hadtörténete. Budapest 1985. I. k. 458. o.

⁶ *Urbán*: A nemzetőrség 143. o.

⁷ Legkorábban a 3. honvéd zászlóalj indult el, de fegyverzet és felszerelés nélkül, 1848. június 21-én. Az 1. és 2. honvéd zászlóalj június 24-én, a 6. és 10. honvéd zászlóalj július 28-án indultak el, és indulásuktól 10–15 nap is eltelt, amíg bekapcsolódhattak a hadműveletekbe: *Urbán*: A nemzetőrség 365–367. o.

nemzetőr, ha lehet önkéntesekből kiállítva fog Szeged alá a táborba indíttatni,” kéri, hogy a hadügyminiszter utasításának megérkezéig ne várjanak, hanem kezdjék meg az önkéntes egység felállítására az előkészületeket.⁸

A kormány végül is 1848. augusztus 13-án adott ki rendeletet az „önkéntesen ajánlkozó erős, egészséges egyénekből álló” nemzetőri csapatok felállítására.⁹ Az új típusú nemzetőrség végleges formáját a kormány augusztus 27-i rendelete adta meg. Az ország négy kerületében egy-egy táborba szándékozták az önkéntes nemzetőr egységeket összevonni, s a táborok élére egy-egy honvéd őrnagyot állítottak.¹⁰

Mint láttuk, Szabolcsban már a kormányrendeletek kiadása előtt megkezdtek a szervezési munkát, melynek élére Finta Márton került, aki kiemelkedő sikerrel végezte a 10. honvéd zászlóalj részére a honvédtoborzást június elején. A megyei Közbátorsági Választmány augusztus 7-i ülése részletesen foglalkozott a szervezés ügyeivel. Az időközben megérkezett hadügyminiszteri utasítás értelmében utasítja a szolgálókat, hogy „önkéntes kiindulásra vállalkozókat keresni igyekezzenek”. A szöveg fölött beékelve pedig ez áll: „a honpolgárokból minden különbség nélkül”.¹¹ Ez a szövegbetoldás nagyon lényeges, mert ennek alapján megállapítható, hogy itt nem alkalmazták a nemzetőr összeírásoknál használt cenzust. Ez valószínűsíti a szegényebb néptömegek beáramlását az alakuló zászlóaljba, amit megerősít egy másik, itt elfogadott javaslat is: „a kimozdulók családjára gondot viselni, gazdaságukat folytatni a honmaradók lesznek kötelesek.” A toborzást végző bizottság által vezetett lajstrom nem található meg, de Urbán Aladár munkájából megállapítható, hogy nagy volt az ilyen önkéntes alakulatoknál a mesterlegények, kereskedősegédek, cselédek, kocsisok, napszámosok száma. Feltételezése szerint ezen alakulatoknak legalább 50%-a a cenzust meg nem ütőkből állt.¹²

Batthyány augusztus 13-i rendelete után újabb határozatokat hoztak az önkéntes nemzetőr zászlóalj szervezése ügyében. A gyorsabb szervezés érdekében meghatározták az egyes községek lélekszámának arányában a rájuk eső önkéntesek számát. Ahol nem volt elegendő önkéntes jelentkező, ott elrendelték a község költségére történő toborzást, vagy a sorshúzást. Ez a határozat, bár csak a szervezés gyorsítása érdekében született, ellenkezett a kormány önkénteséget hangsúlyozó rendeletével. A zászlóalj létszámát 1000 főben állapították meg, s elhelyezésére Nagyállót és a környező helységeket jelölték ki. A szolgálati időt 1 évben határozták meg.¹³ Az önkéntes nemzetőr csapatok nagy része ennél kevesebb időre vállalta a szolgálatot (néhány hónap), de akadt olyan is, amelyik a honvédek mintájára 3 évi szolgálatot vállalt (Pesti csatár zászlóalj; rövidesen a 14. honvéd zászlóalj alakult belőle).

Határozat született arról is, hogy a zászlóalj felszereléséhez is járuljanak hozzá a községek úgy, hogy az általuk kiállított önkéntesek felszerelési költségét fizessék ki. Meghatározták a ruházati felszerelést is: „a megyebeli köznépnél ruházatul használt kék posztóból készülő nad-

8 SzML IV. B. 102. (Szabolcs vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei 1848-1849.) 1848:651.

9 *Közlöny* 1848. évf. 66. sz. (augusztus 14.).

10 *Közlöny* 1848. évf. 81. sz. (augusztus 29.).

11 SzML IV. B. 102. 1848:652 és SzML 1848. 48. cs. 1083. d. A hadügyminiszter utasítása ez ügyben 1848 július 25-én kelt - SzML IV. B. 102. 1848:682.

12 *Urbán: A nemzetőrség* 183. o.

13 SzML IV. B. 102. 1848:720 és 1848. 48. cs. 1121 d.

rág, ujjas lajbi, csizma, fejr ruha és túri süveg.”¹⁴ Később, a téli szolgálatra is gondolva, kiegészítették a felszerelést a sorkatonaság mintájára készült köpenyekkel is. ¹⁵ Bár az ehhez való anyagot végül is a kormánytól igényelte a megye,¹⁶ a felszerelés mértékét tekintve az önkénteseket kiállító megyék között élen járt¹⁷ és pozitív ellentéte volt a Görgei által oly keserűen ócsárolt, ingben-gatyában táborba engedett hevesi nemzetőröknek.

A zászlóaljat hat századba osztották be és parancsnokává egy kilépett huszártisztet, Patay István nemzetőr őrnagyot jelölte ki ideiglenesen a Közbátorsági Választmány.¹⁸ Patay ekkor a megyei nemzetőrség 2. zászlóaljának őrnagya volt,¹⁹ s feladata „a sereg fegyverbeni gyakoroltatása” volt. Fegyverekből viszont nem volt elegendő. Bár a megye vezetése úgy tervezte, hogy a begyűjtött fegyverekkel szerelik fel a zászlóaljat, hamarosan belátták, hogy ez nem járható út. Már 1848 májusában rendeletet hozott a megye választmánya a lakosság tulajdonában levő fegyverek megváltással történő beszolgáltatásáról,²⁰ majd augusztus 7-én elrendelték a nemzetőrök fegyvereinek beszedését is (kivéve „a közrend helybeli fenntartására megkívánhatókat”).²¹ Ennek ellenére augusztus közepére is csak 300 db lőfegyver gyűlt össze. Igaz, 200 kardot is összeszedtek, de ez a zászlóalj felszerelésében nem játszott jelentősebb szerepet.²² Szeptember elejére 400 lőfegyver gyűlt össze, így kénytelenek voltak a kormánytól kérni 600 puskát,²³ de ezt nem kapta meg a megye, s a zászlóalj a hiányzó fegyvereket csak Pesten kapta meg szeptember végén.

A megyei bizottmány a következő tisztikart nevezte ki az önkéntes nemzetőr zászlóaljhoz:
őrnagy: Patay István;

századosok: Rakovszky Sámuel, Apagyi György, Hunyady Ferenc, Horváth Pál, Vay Károly, Kralovánszky Gyula;

főhadnagyk: Mikecz Tamás, Krasznay Gábor, Kállay Ferenc, Apagyi Simon, Hrabovszky Rudolf, Uray József;

(al)hadnagyk: Aranyos János, Jármy János, Margitay Lajos, Apagyi Tamás, Kállay Pál, Bodó Alajos, Kriston Dienes, Böszörményi László segédtiszt, Ritók József számtiszt, Benkő József, Hunyady Zsigmond, Erős Kálmán, Vidovics László, Igaz György.²⁴

14 SzML IV. B. 102. 1848:720. Mihálka is hasonlóan emlékezik a zászlóalj ruházatára: „sűrűn pitykézett világoskék dolmány, kék színű zsinóros magyar nadrág, hosszú szárú csizma és túri süveg”; *Mihálka Endre*: Egy 48-as honvédtiszt emlékiratai. Kézirat, 1854. Órzi a Kiskun Múzeum, Kiskunfélegyháza (a továbbiakban: *Mihálka*) 52. o.

15 SzML IV. B. 102. 1848:732.

16 *Urbán*: A nemzetőrség 215. o.

17 Uo. 181. o.

18 SzML IV. B. 102. 1848:720.

19 SzML IV. B. 102. 1848:683.

20 SzML IV. B. 102. 1848:60.

21 SzML IV. B. 102. 1848:666.

22 *Közlöny* 1848. évf. 74. sz. (augusztus 22.)

23 SzML IV. B. 102. 1848:732. Ugyanitt kéri Patay őrnagy zászlóaljparancsnoki megerősítését is.

24 Az összeállítás alapja Krasznay Gábor levele Dudás Ödönhöz – OSZK Kézirattár Fol. Hung. 1368. (*Dudás Ödön*: A magyar hadsereg tisztikara) 475. o. Krasznay megadja még a hadnagyk névsorában Debreczeni A., Szomjas József, Szentmiklós Andrást, Tatár József, Propper Leopold, valamint zárójelben Derzsy József és Bónis Károly nevét. Ezek azonban csak később kaptak hadnagyi kinevezést, illetve Bónis nem is szolgált a zászlóaljban, mert ő végig a 10. honvédzászlóalj tisztje volt. Nem szerepelnek viszont Krasznay névsorában Uray főhadnagyk, Benkő, Hunyady, Erős, Vidovics, Igaz hadnagyk, bár más forrásokkal összehasonlítva biztosra vehető, hogy már a zászlóalj megszervezésekor a tisztikar tagjai voltak.

A névsorból azonnal kitűnik, hogy a tisztek döntő többsége a megye életét irányító birto-
kos nemesi családokból származott (csak a legjelentősebbek: Patay, Apagyi, Vay, Mikecz,
Krasznay, Kállay, Hrabovszky, Jármay családok). Feltűnik a részletesebb vizsgálat során, hogy
hivatásos katona egyetlen egy sem volt a tisztikarban, csak Patay őrnagy, Apagyi és Rakovszky
százados töltött el több évet tiszti beosztásban a cs. k. hadseregben.²⁵ Ez a tisztikar nagyjából
megőrizte összetételét a szabadságharc végéig, nem szívesen távoztak el más zászlóaljba, s ide-
gen helyről is csak kivételesen került be új tiszti a tisztikarba. Ezek között sem volt azonban
hivatásos katonatiszt. A hivatásos tisztek alacsony aránya egyedülálló az 1848 szeptemberéig
megalakult zászlóaljaknál, sőt még az október–november folyamán megalakultaknál is. Így iga-
zán figyelemre méltó és feltűnő, hogy kiváló tisztikar alakult ki, hiszen 2 ezredes (Patay,
Rakovszky) és 2 őrnagy (Hunyady, Mikecz) került ki a zászlóaljból, s a tucatnyi III. osztályú
katonai érdemrend mellett egy II. osztályú is ezt bizonyítja. Ez önmagában is kiváló teljesít-
mény, amit csak növel az a tény, hogy egy önkéntes nemzetőr zászlóaljból alakított honvéd
zászlóalj érte el azt.

Szeptember 4-től a zászlóalj legénységét Nagykálló körül gyűjtötték össze. Szeptember 5-én
létszámuk már meghaladta az 500 főt. A Közlöny tudósítója szerint a községek „gyorsan és lel-
kesen” állították ki a rájuk kivetett újonclétszámot.²⁶ Ennek során megyei jóváhagyással nem
vették figyelembe a cenzusos rendelkezéseket, s azt az önkéntest, aki nem lehetett addig nem-
zetőr, a zászlóaljba lépése előtt a nemzetőrök sorába iktatták. Erről számolt be a Nemzeti c. lap
megyei levelezője augusztus 31-én.²⁷

Miközben folyt a zászlóalj gyülekeztetése és betanítása, a megyei bizottmány újabb határoza-
tokat hozott. Eszerint a megye vállalta, hogy az önkéntesek élelmezését és napidíját saját erejé-
ből biztosítja, amíg azok a megyében tartózkodnak.²⁸ Kijelölték a zászlószentelés és ezzel
együtt az eskütétel napját is. A megyei bizottmány nevében Péchy alispán kérte fel a főispán
nejét, Dégenfeld grófnét a zászló elkészítésére, és a zászlóanyaság elvállalására.²⁹ A zászló
hamarosan el is készült, s a kitűzött időpontban, 1848. szeptember 10-én Nagykálló főterén
felsorakozott a majdnem teljes létszámú zászlóalj, hogy a nemzeti zászló alatt letegye esküjét.³⁰
A zászló sima nemzeti színű trikolor, díszítő selyemszalagjain két felirat: „Szabolcs a hazáért”
és „Győzni vagy halni”, valamint a megalakulás idejét jelző dátum: 1848 szeptember. A zászló
ma is megvan, a nyíregyházi Jósza András Múzeum őrzi.³¹

Az egyre nagyobb létszámú zászlóalj szeptember 16-án a megye már akkor is legnagyobb
településére, Nyíregyházára vonult át, hogy itt fejezzék be a szervezési munkálatokat, erre
azonban nem maradt elegendő idő, mert Jellačić betörése válságossá tette az ország helyzetét.

25 Patay kilépett hadnagy (magasabb katonai végzettsége is volt, a bécsi hadmérnöki akadémián végzett), Apagyi kilépett főhad-
nagy, Rakovszky nyugalmazott főhadnagy volt. Mindhárman huszártisztként szolgáltak, s legtovább, 1837-ig Rakovszky. – Militär
Schematismus des österreichischen Kaiserthumes 1825. és 1838. között kiadott kötetei.

26 *Közlöny* 1848. évf. 95. sz. (szeptember 12.)

27 *Urbán*: A nemzetőrség 182. o. Hasonló gyakorlatot követtek más megyék is, pl. Bihar.

28 SzML IV. B. 102. 1848:732.

29 SzML IV. B. 102. 1848:733.

30 *Borsik Sámuel*: Nagykállótól Komáromig (kiadta: *Soltész István*). Nyíregyháza, 1956. (a továbbiakban: *Borsik*) 7. o. Krasznay
Gábor szeptember 12-re teszi az eskütétel napját, ez valószínűleg tévedés. Közli az eskü szövegét is: „Vérünket, életünket e zászló
alatt: hazáért, királyért, e nemzet szabadságáért.”

31 A zászló színes fotója megjelent az *Élet és Tudomány* 1984. évf. 11. sz. hátoldalán.

A kormány eredeti terve az volt, hogy az önkéntes nemzetőr alakulatok ne vonuljanak azonnal a hadszíntérre, hanem a négy kijelölt táborban (Vác, Pápa, Szolnok, Arad) gyülekezzenek.³² Itt szerelték volna fel őket teljes egészében, és a kiképzésre is itt került volna sor, melyre három heti időt terveztek. Ez nem valósulhatott meg, mert már szeptember 13-án elrendelte Batthyány a váci, pápai és szolnoki táboroknak a Veszprém körzetébe való vonulást,³³ bár az önkéntes csapatok szervezése még nem volt olyan előrehaladott állapotban, hogy azok a kijelölt táborokba vonulhassanak.

A szabolcsi önkéntes nemzetőr zászlóalj szeptember 16-án kapott indulási parancsot, mely szerint 2-3 nap elteltével Szolnokra kellett indulnia. Ezt nem teljesíthették, hiszen ezen a napon érkeztek meg Nyíregyházára az önkéntesek, s még jelentős szervezési tennivalóik voltak hátra. Szeptember 21-én érkezett a miniszterelnök újabb rendelete, azzal, hogy a zászlóaljat szekereken egyenesen Pestre kell szállítani,³⁴ ami ennek következtében szeptember 22-én indult el Nyíregyházáról és a Nánás, Újváros, Karcag, Törökszentmiklós útvonalon szeptember 25-én ért Szolnokra.³⁵ A szolnoki nemzetőr tábor ekkor már nem létezett, mert parancsnoka, Görgei őrnagy szeptember 24-én minden harcképes nemzetőrrel Pestre indult.³⁶ Így a szabolcsi zászlóalj még aznap tovább indult, s „gőzkocsira ülve este nyolc órakor” Pestre érkezett. Másnap a budai várban levő fegyvertárból látták el őket a hiányzó fegyverekkel.³⁷ A zászlóalj nem sokáig pihent, mert még a délután folyamán a ZRÍNYI hajón elindult Dunaföldvár felé, s szeptember 26-án meg is érkezett Görgei táborába,³⁸ azonban nem teljes létszámmal. Szabolcs megye kiállította a vállalt 1000 önkéntest, de Görgei őrnagy jelentése szerint ekkor csak kb. 800 főnyi volt a zászlóalj létszáma.³⁹ Így nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy az egyik század Pesten maradt. Ezt erősíti meg a Móga altábornagy október 2-i utasításában szereplő seregbeosztás is, amely csak 688 szabolcsi önkéntesről tud Görgey táborában, bár addig a zászlóalj semmilyen ütközetben nem szerepelt.⁴⁰ A kérdéses század csak november végén csatlakozott, de mint Perczel tábornok jelentéséből kiderül, fegyvertelenek voltak.⁴¹ Elmaradásuk oka ismeretlen, talán már nem tudták fegyverrel ellátni, s Pesten osztották be szolgálatra őket, majd egyéb feladatokat kaptak.

A szabolcsi önkéntes nemzetőr zászlóalj tehát szeptember 26-án este besorolt a Jellačić fel-tartóztatására összevont csapatok közé. Görgei őrnagy rendelkezése alá került, akinek feladata az volt, hogy önkéntes csapataival és a népfölkeléssel akadályozza meg az ellenség Duna bal partjára való átkelését, melyet Dunaföldvár térségében vártak.⁴²

Görgei főhadiszállása a Csepel-szigeten, a lórévi parton volt, s ide érkeztek meg szeptember 26-án este a szabolcsiak, de másnap hajnalban már tovább is indultak két gőzhajóval, Görgei

32 *Gelich* szerint az önkéntes nemzetőrséget azért állította fel a kormány, mert az újoncozási törvény még nem volt szentesítve „és a rendes csapatok szaporítása törvényes úton lehetetlenné vált.” - *Gelich Rikárd: Magyarország függetlenségi harca 1848-49-ben.* Budapest, 1882. (a továbbiakban: *Gelich*). I. k. 178. o.

33 *Urbán*, A nemzetőrség 187. o.

34 Uo. 189. o.

35 *Borcsik*, 7-8. o.

36 *Görgey István: 1848. júniustól novemberig. Okmánytár.* (Szerk. *Katona Tamás*) Budapest, 1980. (a továbbiakban: *Görgey*). Okmánytár 1-4.

37 *Borcsik*, 8. o.

38 *Görgey*, Okmánytár 10., 16., 21., 24.

39 Uo. Okmánytár 27.

40 Uo. Okmánytár 71.

41 *Barta István* (szerk.): Kossuth Lajos összes munkái. XIII. k. Budapest, 1952. (a továbbiakban: KLÖM) 850. o.

42 *Görgey*, Okmánytár 8.

személyes vezetése alatt, Dunaföldvárra, hogy megakadályozzák az ellenség átkelését a Dunán.⁴³ Az erről szóló hír hamisnak bizonyult, de a zászlóalját Görgői Dunaföldváron hagyta Szalay László alezredes (a Hunyadi-csapat parancsnoka) támogatására.⁴⁴

Szeptember 28-án délutánra nyilvánvalóvá vált, hogy a Velencei-tó mellett ütközet lesz, s ennek értelmében Görgői utasítást kapott, hogy vonja összebb csapatait.⁴⁵ A szabolcsiakat még aznap éjjel elindították Dunaföldvárról Adonyba.⁴⁶ Ekkorra vált úgy-ahogy teljessé az önkéntesek felszerelése, ugyanis Dunaföldvárra érkeztek meg szeptember 27-én azok a köpe nyek, amelyeket a gyors elindulás miatt Nyíregyházán már nem kaphattak meg.⁴⁷ 30-án Ercsibe küldték a zászlóalját, s ott is maradt október 3-ig, de néhány önkéntes, így a naplóíró Borcsik Salamon is (ekkor tizedes), Adonyban maradt a poggyással, és szeptember 30-án tanúja volt Zichy Ödön kivégzésének.⁴⁸

Jellačić pákozdi vereségével ugyan úgy tűnt, hogy sikerült elhárítani a közvetlen veszélyt, de Görgői csapatai felé új ellenség közeledett. Roth vezérőrnagy vezetésével szeptember 21-én kelt át a Dráván Jellačić tartalék hadosztálya, s Csapó Vilmos nemzetőr őrnagy szeptember 30-án jelentette Görgeinek, hogy Tolna megyében vannak a horvátok és valószínűleg Székesfehérvár felé szándékoznak menni.⁴⁹

A magyar hadsereg főparancsnoksága elhatározta, hogy a behatolt ellenséges hadosztályt, amely egyelőre nem tudott a szeptember 29-i eseményekről, felmorzsolja. Ennek értelmében Móga altábornagy október 2-i parancsában létrehozta Görgői csapataiból az 5. oszlopot, s október 3-án megerősítette azt a Zrínyi zászlóaljjal és a „bécsi aulával”. Egyúttal Perczel Mór ezredes parancsnoksága alá rendelte a 3600 főnyi rendezett csapatokból álló hadoszlopot, és a térségben tartózkodó népfölkelést.⁵⁰

Görgői még október 2-án Adonyba rendelte vissza az Ercsiben levő csapatokat, így a szabolcsiakat is, amelyből 30 önkéntes 1 tiszttel visszamaradt a Hunyadi-csapat hasonló létszámú különítményével, mint Ercsi helyőrsége.⁵¹ Miután Perczel átvette az oszlop parancsnokságát, Görgői az előhad parancsnoka lett és huszárokból, Hunyadi-csapatbeli önkéntesekből, valamint néhány ágyúból álló csapatával Tácig nyomult előre október 4-én. A szabolcsi zászlóalj ekkor Perczellel Szolgaegyházán volt, s az oszlop főerőivel estére Seregélyesre érkezett.⁵²

Roth vezérőrnagy október 4-én még Jellačić kezén hitte Székesfehérvárt, holott az ott levő 1500 főnyi horváth helyőrséget a város polgárainak népfölkelése már október 3-án foglyul ejtette. Erről csak 4-én este győződött meg, amikor is a magyarok által feltartóztatott futár-

43 Uo. Okmánytár 27.

44 Uo. Okmánytár 28., 29. A Hunyadi szabadcsapat ekkor 1600 főből állt (Okmánytár 71.) később belőle alakult az 50. honvéd zászlóalj.

45 *Görgey*, Okmánytár 35.

46 *Borcsik*, 8. o.

47 *Görgey*, Okmánytár 34.

48 *Borcsik*, 8-9. o.

49 *Görgey*, Okmánytár 45.

50 Uo. Okmánytár 71., 92. Az 5. oszlopot alkotó csapatok: Hunyadi szabadcsapat (1600 fő), Szabolcsi önkéntes zászlóalj (688 fő), 2 század Miklós-huszár (160 fő), Zrínyi zászlóalj (950 fő), bécsi aula (120 fő), 2 félüteg. A Zrínyi zászlóalj Perczel szervezte szeptember elején a fővárosban, később ebből alakult meg a 35. honvéd zászlóalj.

51 *Görgey*, Okmánytár 74.

52 Uo. Okmánytár 95., 104.

tisztje visszatért, s jelentette, hogy Székesfehérváron erős magyar egységek tartózkodnak.⁵³ A horvátok erre a híre megkezdték a visszavonulást, azonban Haas százados, a 8. határőr gyalogezred III. zászlóaljával (Roth seregének elővéde) Fövénypusztá mellett Görgei Tácról és Perczel Seregélyesről előnyomuló csapatai közé szorult. Október 5-én reggel Görgei támadásra indult a horvátok ellen, amit azok nem vártak be, mert látván Perczel Seregélyes felől közeledő 3 zászlóalját (Zrínyi, Hunyadi, Szabolcsi), letették Görgei előtt a fegyvert. Több mint 1000 foglyot ejtettek a magyarok, s különösen a zsákmányolt fegyverek jöttek jól az újonc csapatok felfegyverzésében.⁵⁴

Ezzel tulajdonképpen Roth főerői körül is bezárult a gyűrű, ugyanis Csapó Vilmos nemzetőr őrnagy még október 3-án megszállta Ozorát tolnai és Fejér megyei népfőlkelőkkel, s a Sió átkelőhelyeit lerombolva lehetetlenné tette a horvátok gyors visszavonulását.⁵⁵ Ettől kezdve egyre szorosabbá fonódott a gyűrű Roth csapatai körül, s bár a horvátok Ozoráig még vissza tudtak vonulni, ott meg kellett állniuk a lerombolt híd és a Sió jobb partján levő nagyszámú népfőlkelő miatt. Már október 5-én megkezdődtek az alkudozások a horvátok megadásáról.⁵⁶ Perczel feltétel nélküli fegyverletételt követelt, de ettől Roth vezérőrnagy húzódozott, és szabad elvonulást kért.

Október 5-én Perczel Tácon összpontosította az erőit, majd 6-án Kálozdon át, Roth seregét üldözve Dégre nyomult. 7-én hajnalban Görgei egy különítménnyel Mezőszilason keresztül az ellenség jobb oldalának megtámadására indult, Perczel pedig a csapatok zömével szemből, az ozorai erdőn keresztül támadott. A szabolcsiak Perczel vezénylete alatt voltak⁵⁷ Ütközetre azonban nem került sor, mert Roth ekkorra már – az október 6. délután 3 órától tartó alkudozások végeredményeként – elfogadta a feltétel nélküli fegyverletételt Csapó Vilmos nemzetőr őrnagy és népfelkelői előtt.⁵⁸ A fegyverletételt végül – az időközben megérkezett – Perczel csapatai előtt történt meg, akik ezzel 7500 foglyot (köztük 2 tábornokot) ejtettek és 12 ágyút szereztek. Perczel a jelentésében többek között „a szabolcsi derék önkénytesek parancsnokát Patay őrnagyot” dicséri meg,⁵⁹ egyúttal elégtételt adva Pataynak, akiről Batthyány miniszterelnök úgy értesült szeptember végén, hogy „nem mindenkor felel meg pontosan hivatalának.”⁶⁰

Különösen nagy értéke volt a zsákmányul ejtett fegyvereknek, azonban a puskák nagy részét Perczel erélytelensége miatt a fegyelmezetlenül tolongó népfőlkelők elvitték, s így a hadsereg nyomasztó fegyverhiányán nem sokat segítettek. A lőszerkészlet egy részét is elpazarolták, mert a diadalittas népfőlkelők, sőt még az önkéntes csapatok is, győzelmük jeléül a levegőbe lődöztek.⁶¹ Ez egyébként fiatal honvédseregünkben általános, bár mindenképpen rossz szokás volt 1848 nyarán és őszén.

53 Uo. Okmánytár 98/A. B, C, D.

54 Uo. Okmánytár 102., 104. és *Borcsik* 9. o. A csapatmozgásokra: *Breit József: Magyarország 1848/49. évi függetlenségi harcának katonai története. I–III. k. Budapest, 1897.* (a továbbiakban: *Breit, Magyarország 1848/49.*) I. k. 73. o. A foglyok száma a korabeli jelentések szerint 1400–1500, *Görgey István* szerint 1000 fő volt.

55 *Görgey, Okmánytár* 84.

56 Uo. Okmánytár 104., 105.

57 Uo. Okmánytár 114. és *Közlöny* 1848. évf. 126. sz. (október 14.).

58 *Görgey, Okmánytár* 134/B.

59 Uo. Okmánytár 114. és *Közlöny* 1848/126. sz.

60 *Görgey, Okmánytár* 16.

61 Uo. 101–103. o. és *Borcsik*, 9. o. A fegyelmezetlenséget megemlíti még *Jalovics Görgey is; Vahot Imre* (szerk.): *Honvédek könyve*. Pest, 1861. (a továbbiakban: *Honvédek könyve*). I. k. 44. o.

Október 8-át még a győzelem ünneplésével töltötték a csapatok, de 9-én kettéosztották az 5. hadosztályt (eddig 5. oszlop néven volt), s ezzel egyelőre vége szakadt a Görgei és Perczel közötti egyre élesebb torzskoldásnak is. A csapatok nagyobb részével (Zrínyi, Hunyadi, szabolcsi zászlóalj, 1 osztag Miklós-huszár, 2 félüteg és 4 db zászmányolt ágyú) Perczel Mór Veszprém felé indult Móga parancsára.⁶² Még ezen a napon rendelte el Görgei is az Ercsiben maradt 30 főnyi szabolcsi különítménynek (Hrabovszky Rudolf főhadnagy a parancsnokuk) a csatlakozást zászlójukhoz.⁶³

Perczel csapatai Enyingen és Kenesén át október 10-én Veszprémbe értek, s itt is maradtak 12-ig.⁶⁴ Ekkor Perczel feladatául a Dunántúl délnyugati része és a Muraköz megtisztítását tűzték ki. Ennek értelmében indult el csapataival október 12-én Veszprémből Nagykanizsa felé. A szabolcsi önkéntesek Révfülöpig gyalogosan mentek, majd ott 14-én este a KISFALUDY gőzösre szállva Keszthelyre hajóztak, ahol hajnali 3 órakor „tábori zenével fogadta a jó érzelmű magyar nép” a zászlóaljat.⁶⁵

Nagykanizsán keresztül október 17-én 2 oszlopban támadták meg az ellenséget Perczel csapatai a Mura mentén. A szabolcsiak ismét Perczellel voltak, s Letenyénél estek át igazából a tűzkeresztségen, ahol fényesen megállták a helyüket. Egy szálfából összerótt, rögtönzött hídon törtek át a Mura túlsó partjára, s az ellenséget Turnischéig üldözték, majd Hodosánál egy – Gáspár András oszlopa által megfutamított, Kottori felől visszavonuló – horvát csapatot fogtak el a Hunyadi csapattal együttműködve. A győzelem eredménye: 743 fogoly (ebből 7 tiszt), 600 puská és 3 ágyú. Másnap a magyar csapatok bevonultak Csáktornyára, ahol Perczel és Gáspár oszlopa egyesült.⁶⁶ Október 18-án éjjeltől a szabolcsi zászlóalj Pustyinban, a Dráva partján tartózkodott, elővédként, de a drávai átkeléshez Perczelnek nem volt elég ereje. Emellett Burich császári tábornok Friedau felől a magyar csapatok oldalát erősen fenyegette, így 20-án visszarendelték a zászlóaljat Csáktornyára.⁶⁷ Itt valószínűleg néhány fővel csökkent a zászlóalj létszáma, mert Perczel ebben az időben szervezte meg egyik félütegeből és a Roth csapattól zászmányolt 4 ágyúból az 1. hadfontos gyalogüteget, s legénységét a gyalogzászlóalj önkénteseiből választotta ki.⁶⁸ Október 27-től Nedelicre rendelte Perczel a szabolcsiakat előőrsi szolgálatra. Tulajdonképpen itt ért véget a szabolcsi önkéntes nemzetőr zászlóalj története, mert október 30-án honvéd zászlóalj lett az önkéntesekből, de az új, a 48. (szabolcsi) honvéd zászlóalj, személyi állományát tekintve, teljesen azonos volt a szabolcsi önkéntes nemzetőr zászlóaljjal. Az átszervezést a megváltozott politikai és katonai helyzet tette szükségessé.

62 *Görgey*, Okmánytár 124., 125.

63 *Uo.* Okmánytár 130.

64 *Asbóth Lajos*: Emlékiratai az 1848/49. évi magyarországi hadjáratból. Pest, 1862. (a továbbiakban: *Asbóth*, Emlékiratai) II. k. 33. o.

65 *Borcsik*, 10. o.

66 Hadtörténeti Levéltár (a továbbiakban: HL) 1848/49:2/185. (a Perczel-hadtest naplója 1848 szeptember–1849. január 5.) és Szemelvények a magyar hadtörténelem tanulmányozásához. Budapest, 1955. (a továbbiakban: Szemelvények) II. k. 65. o. (a VII. hadtest hadműveleti naplója alapján). *Krasznay Gábor* 752, *Asbóth* 767 hadifoglyot említ.

67 *Borcsik*, 10. o.

68 Honvédek könyve I. k. 45. o.

*A zászlóalj honvéd zászlóaljja alakítása és részvétele a hadműveletekben
(1848 október vége–1849 március közepe)*

Jellačić hadainak kiűzésével és a bécsi forradalom új kitörésével elhárult a következetlen veszély a magyar forradalom felől. Az udvar azonban (nem tudván Jellačić vereségéről) nyíltan szembefordult a forradalommal, s október 3-án keltezett, 4-én megjelent királyi rendelettel feloszlatta az országgyűlést, haditörvényeket vezetett be, és Jellačić bárót nevezte ki Magyarországon katonai főparancsnokává.⁶⁹ Bár az uralkodó még október 16-i leiratában jóváhagyta a Mészáros hadügyminiszter által felterjesztett tiszti kinevezéseket (ezzel továbbra is bizonytalanságban tartva az események megítéléséről a magyarországi cs. k. tisztek döntő többségét),⁷⁰ az OHB vezetői számára nyilvánvalóvá vált, hogy háborúra kell az országot felkészíteni. A hadsereg megerősítése volt a legfontosabb feladat.

Az újoncozás elkezdését még szeptember 11-én elhatározta a képviselőház. Célja új honvéd zászlóaljok alakítása volt.⁷¹ Szeptember 13-i keltezéssel a hadfogadó parancsnokságokhoz, 14-i keltezéssel pedig a törvényhatóságokhoz jelent meg Batthyány Lajos rendelete a toborzás megkezdéséről.⁷² Ennek során Szabolcsból az avatójegyzékek tanulsága szerint 301 újoncot avattak fel Nagykállóban.⁷³ A megyei bizottmány – Batthyány szeptember 26-i utasítására – október 7-én határozott az újoncozás továbbfolytatásáról, ezúttal sorozás formájában. Az újoncozást ugyanazok a bizottságok végezték, amelyek az önkéntes nemzetőr zászlóaljnál.⁷⁴

A kormány 16 új honvéd zászlóalj felállítását rendelte el, s a tisztek kinevezése ezekhez szeptember 24-én kezdődött (lényegében forradalmi úton, mivel a nádor távozása után a kinevezések jóváhagyására nem volt lehetőség).⁷⁵ Szervezésük kerületi rendszerben történt, hasonlóan az első 10 honvéd zászlóaljhoz. A szabolcsi újoncok a Debrecenben szerveződő 28. honvéd zászlóaljhoz tartoztak, amelynek legénységét a tervek szerint 640 szabolcsi újonc mellett Szatmár vármegye újoncai alkották volna.⁷⁶ Végül is 459 szabolcsi újonc került a 28. honvéd zászlóaljhoz, s még Debrecen is adott ide 203 újoncot.⁷⁷ Az újoncozás olyan jó ütemben haladt – amellet, hogy 401 főt a huszárokhoz rendeltek, s egyéb alakulatokhoz is küldtek kisebb létszámú szabolcsi újonccsapatokat –, hogy november végén hozzá kellett kezdeni egy új, a teljesen szabolcsiakból álló 43. honvéd zászlóalj szervezéséhez.⁷⁸

Új honvéd zászlóaljakat nemcsak újoncokból szerveztek, hanem az önkéntes nemzetőr zászlóaljakból és egyéb önkéntes csapatokból is. Erre két irányból is történtek erőfeszítések. A kormány (ekkor az OHB) már október 2-án kiadott egy rendeletet, amelyben szorgalmazta az

69 Benda Kálmán (főszerk.): Magyarország történeti kronológiája III. k. Budapest, 1982. 688. o.

70 Bona, Tábornokok 21. o.

71 Breit, Magyarország 1848/49. I. k. 58–59. o.

72 Közlöny 1848. évf. 98. sz. (szeptember 15.).

73 SzML IV. B. 103. (Finta Márton iratai) 2. cs.

74 SzML IV. B. 102. 1848:995.

75 Urbán, A nemzetőrség 310. o.

76 Közlöny 1848. évf. 114. sz. (október 2.)

77 Országos Levéltár (a továbbiakban: OL) 1848/49. minisztériumi levéltár H. 81. 4. k. 15. o.

78 SzML IV. B. 103. doboz 17. tétel.

önkéntes csapatok átalakítását honvéd zászlóaljakká. Kimondta, hogy csak azok a csapatok kapnak a kormánytól egyenruhát, fegyvert és egyéb „állam általi segélyezést”, amelyek készek honvéd zászlóaljja alakulni. A megmaradó önkéntes alakulatok ellátását a kiállító törvényhatóság feladatává tette, s ugyanitt utasította őket, „hogy legrövidebb idő alatt állítsák ki honvédléteiket.”⁷⁹ E rendelet következtében természetes, hogy a vármegyék is kezdték szorgalmazni az önkéntes zászlóalj átstrukturizálását, különösen ahol lassan haladt az újoncozás. Szabolcs ugyan pontosan teljesítette az egyes újoncrészletek kiállítását (több részletben kellett a vármegyéknek újoncilletékeiket kiállítaniuk), mégis támogatta a szabolcsi önkéntes nemzetőr zászlóalj átstrukturizálását honvéd zászlóaljja, ⁸⁰ mivel így mentesült a zászlóalj ellátásának gondjaitól. Gondok ugyanis voltak a szabolcsi zászlóalj felszerelése körül. A ruházat kezdett elrongyolódni, javításra szorult. Az új körülmények között azonban csak a távoli Szabolcs vármegyétől várhattak segítséget az önkéntesek, így a szabolcsi zászlóalj esetében a tisztikar részéről is helyeslésre talált a honvéd zászlóaljja alakulás terve.⁸¹ Perczel is azon volt, hogy honvéd zászlóaljakat szervezzen, így örömmel fogadta a zászlóalj tisztikarának javaslatát. 1848. október 30-án a szabolcsi önkéntes nemzetőr zászlóalj 48. honvéd zászlóaljja alakult „meghagyván Szabolcsi előnevét”.⁸² November 10-án nevezte ki honvédtisztekké a zászlóalj tisztikarát Mészáros hadügyminiszter. A tisztikar azonos a vármegye bizottmánya által kinevezettekkel, névsorukat a Közlöny így adja meg:

századosok: Apagyi György, Rakovszky Sámuel, Hunyady Ferenc, Vay Károly, Horváth Pál, Kralovánszky Gyula;

főhadnagyok: Mikecz Tamás, Apagyi Simon, Krastny Gábor (elírás Krasznay helyett), Urai József, Hrabovszky Rudolf, Kállay Ferenc;

hadnagyok: Ruston Dénes (elírás Kriston helyett), Benkő József, Hunyady Zsigmond, Aranyos János, Erős Kálmán, Kállai Pál, Vidovits László, Apagyi Tamás, Jármy János, Igaz György, Bodó Alajos, Margitai Lajos;

zászlóaljtörzs: Böszörményi László hadnagy, segédtiszt, Derzsi József számvevő, Lóvi Miksa főorvos, századosi ranggal, Korányi Frigyes (a későbbi híres orvosprofesszor) és Reick József alorvosok, hadnagyi ranggal.⁸³

A zászlóaljparancsnok, Patay István honvéd őrnagyi kinevezése november 13-án kelt, november 1-i ranggal,⁸⁴ de később ezen változtattak, mert a Honvédelmi Minisztérium Katonai Osztályának tisztí rangjegyzékében valamennyi tiszt rangja október 1-től van számítva.⁸⁵

79 A rendelet szövegét közli: *Gelich*, I. k. 270-271. o.

80 SzML 1848. 48. cs. 1382. d.

81 A 48-ik Honvéd-Zászlóalj történeti vázlata. Az irat 4 helyen is előfordul. Nyomatásban - kivonatos formában - az 1848-49. Törénelmi Lapok I. évf. (1892) 38. o. jelent meg *Krúdy Gyula* (akkor a megyei honvédegyetelnőke, az író nagyapja) neve alatt. Kézirat formában: 1. OSZK Kézirtattár Fol. Hung. 1368.; *Dudás Ödön*: A magyar hadsereg tisztikara c. munka mellékletként, *Krasznay Gábor* (a zászlóalj századosa) neve alatt; 2. SzML. XIII. 9. *Krasznay Péter* iratai között; 3. Jós András Múzeum Könyvtára (adattár) 67.10.1.371. *Szentmiklósy András* feljegyzése a 48. zászlóalj történetéről cím alatt. Az eredeti szerző kilétét csak találgatni lehet, a legvalószínűbb *Szentmiklósy* szerzősége (főhadnagyként segédtiszt volt a zászlóaljban) esetleg *Krasznay Gáboré*. *Krúdy* és *Krasznay Péter* teljes biztonsággal kizárható. A továbbiakban *Krasznay Gábor* munkájára hivatkozunk.

82 A 48-ik Honvéd-Zászlóalj történeti vázlata és *Borcsik*, 11. o. A *Közlönyben* nov. 11-én közlik a honvéd zászlóaljja alakulás híret.

83 *Közlöny* 1848. évf. 155. sz. (nov. 12.).

84 *Közlöny* 1848. évf. 157. sz. (nov. 14.).

85 OL 1848/49. min.-i lev. t. H. 69. 6. k. 129-130. o.

A hadbíró Gruden Ernő hadnagy volt (együttal a 47. és 50. – zalai önkéntesekből, illetve a Hunyadi csapatból alakult – honvéd zászlóaljakkal is).⁸⁶

A honvéd zászlóaljja alakítás tényét a zászlóalj legénysége is lelkesen fogadta a visszaemlékezések szerint, annak ellenére, hogy ők hozták a legnagyobb áldozatot, mivel szolgálati idejük jelentősen meghosszabbodott. Döntő többségük a zászlóalj állományában maradt, 912 fő vállalta, hogy honvéddé legyen.⁸⁷ Mivel eredeti létszámuk 1000 fő volt – az is elképzelhető, hogy valamivel kevesebb önkéntest állított ki a megye –, ez igen kedvező arány, főleg, ha figyelembe vesszük azt is, hogy a 2 hónapi szolgálat alatt is csökkent a legénység száma, hiszen sebesülések, betegségek miatt alkalmatlanná válhatott több önkéntes is. Azt azért túlzás lenne állítani, hogy a zászlóalj minden tagja lelkesedett az új szolgálatért, mert november 22-én már egy, a 48. honvéd zászlóaljból szökött katonát avattak újra újonccá Nagykállóban.⁸⁸ Ez azonban elszigetelt eset, a zászlóalj katonáinak döntő többsége becsülettel végigszolgált a szabadságharcot.

Az önkéntes csapatok honvéddé alakításának legfontosabb mozgatórugója a kormány részéről az volt, hogy az addig néhány hónapos szolgálatot vállaló csapatok helyett megbízhatóbb, 4 éves szolgálatot vállaló honvéd zászlóaljakat kapjon. Az sem utolsó szempont, hogy az így alakult 10 honvéd zászlóalj már nem volt teljesen újonc, hiszen többségük mögött már kéthónapos szolgálat állt, és csatatűzben is megfordultak. Ennek ellenére voltak az önkéntes csapatok honvéddá alakításának ellenzői is. Éppen a szabolcsi önkéntes nemzetőr zászlóalj első magasabb parancsnoka, az ekkor (novemberben) már tábornok és hadtestparancsnok Görgei Artúr. Álláspontját az 1848. november 11-én Pozsonyból Kossuthoz írt levelében fejtette ki: „Az úgynevezett önkénytes zászlóaljak átkeresztelése honvéd-zászlóaljakká igen szerencsétlen kísérlet. A név változik, a gyermek ugyanaz marad. Az önkénytes zászlóaljak keveset vagy semmit sem érnek; mert a tiszték és altisztek csak csekély része érti szolgálatát.” A továbbiakban gúnyos hangnemben az önkéntes csapatok „önkéntes elfutásáról” ír, majd hozzáteszi: „Voltak kivételek, de mennyi?”⁸⁹ A szabolcsi önkéntes zászlóalj mindenképpen e kivételek közé tartozott, de ez még elmondható a 47. (zalai), az 55. (bihari) és a 14. (pesti csatár) zászlóaljról is. Bár Görgei kifakadása némileg érthető a schwechati keserű tapasztalatok után, nem lett volna szabad megfeledkezni az ozorai diadalról, amelynek kivívásában az általa irányított önkénteseknek döntő része volt. Az ozorai hadműveletben reguláris egység csupán a Gáspár András által vezényelt két század Miklós-huszár volt. Az ország rendkívüli állapotában, amikor a közelgő összecsapásra minden erőt mozgósítani kellett, vétek lett volna a már úgy-ahogy begyakorlott, összeszokott önkéntes csapatokat feloszlatni.⁹⁰

⁸⁶ *Közöny* 1848. évf. 157. sz. Érdekes és figyelemre méltó tény, hogy egy sor tiszt (különösen a hadnagyok) családi neve – míg 1848 tavaszán a megyei közgyűlési iratokban legtöbbször y-nal íródott – most i betűvel fordul elő a tiszti névsorokban. Így pl.: Urai, Kállai, Jármí, később Krasznai. Ez kétségtelenül a demokratikus eszmék terjedését jelzi a zászlóalj tisztikarában, főleg a fiatalabb tisztteknél. Egyébként a régi nemesi nevekben megjelenő i betű nem egyedülálló ebben az időszakban, legismertebb példa erre Görgei Artúr esete, aki élete végéig ragaszkodott ehhez.

⁸⁷ SzML IV. B. 103.3. doboz 17. tétel és OL 1848/49 min.-i lev. t. H. 81. 3. k.

⁸⁸ SzML IV. B. 103. 2. cs.

⁸⁹ A levél szövegét közli *Gelich* I. k. 432. o.

⁹⁰ A 48. honvéd zászlóalj bezonyította történetével, hogy az önkéntesekből szervezett zászlóaljak semmivel sem rosszabbak a többinél, és a monostori sáncok ellen végrehajtott rohammal (1849. július 2.) – már sokadjára, de ekkor a legfényesebben – ezt Görgei előtt is igazolták.

Az újdonsült honvéd zászlóalj november 8-ig Nedelicben továbbra is előrsi szolgálatot látott el, s katonái többször is összeütköztek az ellenséggel. Az egyik csatározás alkalmával tüntette ki magát először a zászlóalj „fenegyereke” Mikecz Sándor őrmester a 6. századból. 12 emberével megtámadta a horvát határőrök előőrseit, s bár azok túlerőben voltak, szétverték őket, s egy foglyot is ejtettek, majd „folytonos csatártüzelési által megfélemlítvén az ellent”, azt elvonulásra készítették.⁹¹ A fiatal őrmester ezután is többször felhívta magára a figyelmet bátorságával, de sajnos fegyelmezetlenségével is.

A komoly ütközetben még erejét nem próbált zászlóaljnak az ehhez hasonló apró sikerek is sokat jelentettek, a honvédek önbizalmát növelte a több apró csetepaté, és lassan komoly harcban is helytálló, ütőképes zászlóalj kovácsolódott össze.

November 8-án Perczel hadteste egy részével Friedau felé indult, hogy elűzze az ott állomásozó Burich tábornok seregtestét. Célja az volt, hogy megelőzze Burich támadását, amely, ha a Varasznál álló horvát sereggel együttműködve következik be, végzetessé válhatott volna a magyar csapatok számára. Emellett valószínűleg politikai indokok is felmerülhettek Perczel döntésénél. A Stájerországba való betörés bizonyította volna, hogy a schwechati vereség után is van a forradalomnak ereje a támadásra, esetleg (ismerve Perczel vérmes természetét) az is fölmerülhetett benne, hogy Stájerországban is forradalmat próbál kirobbantani.

Mindenesetre itt volt az alkalom a 48. honvéd zászlóalj számára, hogy ezúttal a cs. k. sorkatonaság ellen is bizonyítson. Burich hadereje 16 század sorgyalogságból, 4 század vadászból, 2 század dragonyosból és 6 ágyúból állt. Perczel 3 zászlóaljjal (18 század) és 12 ágyúval támadott.⁹² Az előőrsoket meglepve egészen Friedau alá nyomult, átlépve közben a határt is. Ágyúharc kezdődött, majd egy honvéd zászlóalj sikeresen megkerülte a császári csapatok balszárnyát, ezzel visszavonulásra kényszerítette Burich tábornokot.⁹³ A városkában néhány egység megpróbált ellenállni, de „a szabolcsiak bátor és mindég előre száguldó őrnagyuk Patay alatt, ki egy dupla puskát vett kezébe, bátran rontottak be Friedauba, és a Zrínyiekkel verték vissza az ellenséget.”⁹⁴ A vadászok közül sokan a házakba rejtőztek, és onnan tüzeltek a honvédekre. A városi iskolában volt a legerősebb az ellenállásuk, ahol a 48. honvéd zászlóalj egy különítménye harcolt. A szabolcsiak végül „rájuk törték az ajtót és szuronyaikkal öldözték le őket”. A lakosság nagy része is kimenekült a városkából.⁹⁵ Burich tábornok a városon kívül foglalt állást és ágyúzni kezdte a honvédek által elfoglalt Friedaut, de támadást indítani nem mert. Perczel sem üldözte a kivert ellenséget, mert tartott attól, hogy Varasd felől a horvát határőrök támadása elvágja csapatai zömétől.⁹⁶

91 A 48-ik Honvéd-Zászlóalj történeti vázlata.

92 Perczel tábornok jelentése a képviselőháznak – *Közlöny* 1848. évf. 158. sz. (november 15.).

93 *Asbóth*, Emlékiratai II. k. 34. o. *Meszéna Ferenc* (ekkor őrnagy és Perczel csapatainak vezérkari tisztje) szerint a támadásra annak ellenére került sor – elsősorban Gaál Miklós alezredes tanácsára – hogy Perczel és Burich szerződést írt alá arról, hogy a határt nem lépik át, és tartózkodnak egymás megtámadásától – OL R. 31. 1. cs.

94 Perczel jelentése – *Közlöny* 1848. évf. 158. sz.

95 Honvédek könyve I. k. 46. o. (*Jalovics Gy.* jegyzetei).

96 *Asbóth*, Emlékiratai II. k. 34-35. o. *Asbóth* különben a hadműveletet „a rendelkezhető erővel semmi arányban nem álló, haszontalan fridaui hadjáratnak” nevezte. A VII. hadtest hadművelési naplója is elhamarkodott, és felesleges akciónak ítélte a hadműveletet. Az ütközet időpontját is eltérően adják meg különböző források és feldolgozások. A visszaemlékezéseiben 1848 novemberig megbízható dátumokkal dolgozó *Borcsik Salamon* november 8-ra teszi a zászlóalj indulását Friedau felé (11. o.). Magyarország történeti kronológiája november 9-re teszi az ütközet napját (III. k. 689. o.). Ezekkel szemben a VII. hadtest hadművelési naplója (Szemlév-

A honvédek 47 foglyot ejtettek, ezek többsége olasz volt, akik beálltak a honvédseregbe. Az ellenség ezen felül még veszített 50–60 embert. A honvédek vesztesége 1 halott, 3 nehéz, 11 könnyű sebesült volt.⁹⁷ A 48. honvéd zászlóaljából csak néhány honvéd sebesült meg.⁹⁸

A siker ellenére Perczel hamarosan a Muraköz elhagyására kényszerült, mert a Mura erős áradása a hidak tönkretételével fenyegetett, s csekély haderejével nem kockáztathatott a túlerejű ellenséges csapatokkal szemben. Főhadiszállása Letenyén volt, csapatai a Mura bal partján foglaltak védőállást. A 48. honvéd zászlóalj november 11-én hagyta el a Muraközt, majd Egyedután szállásolt be, s őrizte az előtte fekvő Mura szakaszt.⁹⁹

Ebben az időben történt egy összekoccnás Perczel Mór és a zászlóalj tisztikara között, a friedaui ütközet következtében. Pontosan nem lehet tudni, hogy mi volt az összekoccnás kiváltó oka. Krasznay Gábor így írt róla: A zászlóalj vitézül teljesítette feladatát Friedaunál, s „a derék, de túl heves tábornok kezdetben nem méltánylá e tettét.” Ez ellen a zászlóalj parancsnoka, Patay őrnagy „szólt fel, pillanatra is eltávolítani akarván a zászlótól, mely alá esküdött, minden homályt”. Perczel végül is elismerte, hogy a szabolcsiak vitézül küzdöttek (idegen zászlóaljak tisztjeinek tanúskodására), de a sértett önértetű tisztikar nevében Patay a következő szavakkal zárta le az ügyet: „Tábornok úr! Ön nem szereti e zászlóaljat, tudja meg, ez önnek hízlelgni nem fog soha, hanem midőn majd kedvelt zászlóaljai el vagy cserbe hagyják önt, ez lesz az, mely önhöz hűtlen nem lesz soha.”¹⁰⁰ Az összetűzés hátterében valószínűleg az állhatott, hogy Perczel elsősorban a Zrínyi zászlóaljt dicsérte, s ebben a szabolcsiak elfogultságot láttak, mert az említett zászlóalj Perczel saját toborzása volt. A kedélyek megnyugtatóhoz nyilván az is hozzájárult, hogy a Közlönyben rövidesen olvashatták Perczel jelentését, amelyben kiemelte a 48. honvéd zászlóalj bátorságát.

Hasonló jellegű – a vármegyei vezető rétegből kikerült honvédtisztek sértett önértetéből fakadó – incidensek máshol is előfordultak 1848 őszén, így pl. Görgői és a gömöri nemzetőr-zászlóalj tisztikara között.¹⁰¹

A november őrszolgálat telt el, minden különösebb esemény nélkül. Valószínűleg ez is hozzájárult ahhoz, hogy november végén, vagy december elején sor került az első komoly büntetésre a zászlóaljban. Két honvéd ellopott egy huszárkarabélyt, s azt eladta. A fegyverhiány, és az eseménytelenség miatt lazuló fegyelem megerősítése céljából példát kellett statuálni, s a két szabolcsi honvédet halálra ítélték. Végül csak egyiküket lőtték főbe.¹⁰²

November és december fordulóján érkezett meg a zászlóalj hiányzó százada Apagyi György százados parancsnoksága alatt. A század szeptember végétől november végéig volt különválasztva zászlóaljától, s tevékenységére csak következtetni lehet. Mint már szó volt róla, valószí-

nyek II. k. 65–66. o.) és a Perczel-hadtest naplója (HL 1848/49: 2/185) egyaránt november 2-re teszi az ütközet napját. A VII. hadtest hadműveleti naplója a hadműveletben részt vett magyar csapatokat 4 zászlóalj, 2 huszárszázad és 8 löveg erejének adja meg.

97 Perczel jelentése – *Közlöny* 1848. évf. 158. sz.

98 *Borsiké*, 11. o.

99 Uo. A VII. hadtest hadműveleti naplója szerint november 8-án.

100 A 48-ik Honvéd-Zászlóalj történeti vázlata.

101 *Görgy*, 116–118. o.

102 Honvédek könyve I. k. 48. o. (*Jalovics Gy.* jegyzetei). Az eset valószínűleg azonos azzal, amit a 47. honvéd zászlóalj parancsnoknyvébe december 2-án jegyeztek be. Ebből az derül ki, hogy a két honvéd közül csak az egyik, Simon Lajos volt a 48. honvéd zászlóalj katonája. Közli: *Molnár András*: A zalai 47. honvéd zászlóalj felállítása 1848 őszén (Zalai Gyűjtemény 26. Zalaegerszeg, 1987.).

núleg fegyverhiány miatt maradtak le, még Pesten. Október 19-én Komáromban voltak, s 20-án a Turszky zászlóalj társaságában indultak Kossuthral hajókon a Lajta melletti táborba.¹⁰³ A schwechati csatában való részvételükre nincsen adat. November 22-én Pozsonyból indultak el, hogy csatlakozzanak a zászlóalj zöméhez. Felszerelésük még mindig hiányos volt, br. Orczy Istvánné ajándékozott nekik ruházati felszerelést és néhány fegyvert.¹⁰⁴ Perczel egy december 9-i Kossuthoz írt jelentésében közölte, hogy megérkezett a század, de elégedetlenkedett, mert fegyvertelenül bocsátották a táborába.¹⁰⁵ A teljessé vált zászlóalj létszáma ezzel - a november 12-i 740 főről - 965 főre nőtt.¹⁰⁶

December 7-10. között Dobriban állomásozott a 48. honvéd zászlóalj, majd Rédicsbe vonult. A hadtest jobbszárnyához tartozott ekkor, amelyet Gaál Miklós alezredes vezényelt. Gaál elhatározta, hogy átkel a Muraközbe, s megtámadja az ott cirkáló horvát határőröket. Vállalkozása azonban csak félig sikerült, mert csak egy kompot tudott szerezni, s így a lassú átkelés alatt a horvátok kényelmesen elvonulhattak.¹⁰⁷ Az akcióban részt vett a 48. honvéd zászlóalj is: 12-én indult el Rédicsről, Lendván át, Cserencsóra. December 15-18. között Muraszerdahelyen tartózkodott, majd végleg elhagyta a Muraközt és Lendván át Lentibe vonult. Az ellenséggel nem kerültek összeütközésbe a honvédek, mert az kitért a magyar csapatok útjából.¹⁰⁸

Perczel muraközi hadjáratának eredményeként lehetővé vált Délnyugat-Dunántúl erejének felhasználása a szabadságharc érdekében. Megszervezhatték a 44. (vasi újoncokból), az 56. (zalai újoncokból), a 60. és 61. (somogyi újoncokból) honvéd zászlóaljakat. A kis hadtest közel két hónapig meggátolta az ellenséges csapatok behatolását a Dunántúlra.¹⁰⁹

November folyamán a császári csapatok felkészültek a magyarországi hadjáratra, s a figyelemzavaró jelekből nyilvánvalóvá vált, hogy december közepén a Duna mentén megindítják támadásukat. Szükségessé vált a honvédcsapatok összpontosítása, ezért Kossuth december 16-án parancsot küldött Perczelnek a Feldunai hadsereghez való csatlakozásra (ezen a napon kelt át a Lajtán a császári főhadserg elő csapataként Jellačić bán hadteste).¹¹⁰

Perczel Lenti térségében gyülekeztette csapatait. Azonban nem az egész hadtesttel indult el, mert újonc zászlóaljai még nem voltak teljesen felszerelve, s azokat 1 huszárszázaddal és 8

103 Szinyei József: Komárom 1848-49-ben. Budapest, 1887. (a továbbiakban: Szinyei, Komárom) 34. o.

104 Közlöny 1848. évf. 171. sz. (nov. 28.).

105 KLÖM XIII. k. 850. o. Ugyanitt közli Perczel, hogy megérkezett a beregi önkéntes nemzetőrszázad is. Ez az egység ezután legtöbbször a 48. honvéd zászlóalj mellett küzdött.

106 Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban: HK) 1929. évf. 378. o. A „Muramelléki magyar had” létszámkimutatásai alapján. Érdekessége az, hogy a 965 fős létszámot a kimutatás november 20-án jelzi, bár ekkor még Apagyi György százada nem lehetett ott, hiszen csak két nap múlva indult el Pozsonyból. Ennek ellenére biztosra vehetjük, hogy a zászlóalj teljes létszámáról van szó, mert ellenkező esetben nem lett volna értelme néhány hét múlva a 150 fős létszámkiegészítésnek.

107 Korányi Viktor (szerk.): Honvédek napló-jegyzetei. Pest, 1861. 58-61. o. Gaál Miklós ekkor a Perczel-hadtest tábornokfőnöke volt - Bona, Tábornokok 153. o.

108 Borcsik, 11. o.

109 A kormány tervei között szerepelt, hogy kedvező körülmények között Perczel hadtestével Fiumét is bevonja a hadműveletbe. Gelich, I. k. 479. o.

110 Breít, Magyarország 1848/49. I. k. 165. o.

ágyúval tartalékkal hátrahagyta.¹¹¹ Így 4 zászlóaljjal, 1 utászsázaddal, 4 huszárszázaddal és 16 ágyúval indult Győr felé december 19-én Csesztregről a Lövő - Körmend - Rum - Jánosháza - Devceser - Pápa útvonalon. Itt értesült Perczel Győr feladásáról, ezért Kossuth utasítása értelmében 27-én Tamásin és Kisbéren keresztül Sárkányig vonult, hogy ott a hadsereg balszárnyát alkossa.¹¹² Görgői időközben visszavonult a Vértes vonulatánál kijelölt hadállásaiból, így Perczel is kénytelen volt ugyanezt tenni Mórón át.¹¹³ Menet közben kapta meg Kossuth levelét, aki arra kérte, hogy ne vonuljon harc nélkül vissza.¹¹⁴ Perczel erre elhatározta, hogy Mórnál megütközik az utána nyomuló ellenséggel.¹¹⁵

A csata előtt jelentős változások következtek be a 48. honvéd zászlóalj állományában. December 27-én reggel a Pápáról való elindulás előtt mintegy 150 (nagy részt vasi) újoncot osztottak be a már „híres szabolcsi önkényteseknek” számító zászlóaljba. Ezek egy része önkéntes volt, akik október végén jelentkeztek Szombathelyen honvédek, s az alapvető kiképzésük már megtörtént.¹¹⁶ A zászlóalj létszáma így a móri csata előtt 1100 fő volt.¹¹⁷

A zászlóalj parancsnokságát közvetlenül a csata előtt Perczel Miklós őrnagy (Mór öccse) vette át. Patay Istvánt „az előbbi diadalmas csatározások folytán” alezredessé léptette elő Perczel tábornok.¹¹⁸ Ezt azonban a hadügyminisztérium nem hagyta jóvá. Hogy Patay milyen beosztásba került, nem tudjuk. Csak sejteni lehet, hogy a hadtest törzséhez osztották be.¹¹⁹ Végül is később megkapta alezredesi kinevezését, 1849. február 11-i kelettel és február 1-i ranggal.¹²⁰ A tiszafüredi átkelőhely parancsnoka lett,¹²¹ majd a II. hadtest dandárparancsnoka.¹²² Perczel Mór különben már december elején öccsét akarta a zászlóalj élére állítani. December 9-i jelentésében Patayt alezredesi kinevezésre ajánlotta, s helyébe parancsnoknak kérte Perczel Miklóst. (Ezt megelőzően másik öccsét, Perczel Pál századost akarta zászlóaljparancsnoknak kineveztetni, ami arra enged következtetni, hogy a tábornok erősen a szíven viselte testvérei előmenetelét.) Kossuth azonban december 22-i válaszában nem helyezte

111 Később Szekulits alezredes parancsnoksága alatt Perczel jobb oldalán haladtak Keszthely, Várpalota, Perkáta vonalon, majd a móri csatavesztés hírére Dömsödnél és Dunapentelénél keltek át a Dunán - HL 1848/49:2/185. Itt volt a 48. honvéd zászlóalj poggyásza, így azt nem érte károsodás Mórnál - *Borcik*, 11. o.

112 HL 1848/49:2/185.

113 *Breit*, Magyarország 1848/49. I. k. 165-166. o.

114 „Valami győzelmeckét édes Móricom! különben az örökös retiráda lever minden bátorságot a nemzetben.” - írta Kossuth. Hasonló értelmű levelet kapott Görgői is. - *Borus József*: A Perczel-hadtest januári ellentámadása (HK. 1961/2. sz. 670-673. o.) és KLÖM XIII. k. 915. o.

115 Már december elején jelezte egy Kossuthoz írt levélben, hogy mindenképpen kész megütközni a császári fősereggel. - KLÖM XIII. k. 850. o.

116 *Mihálka*, 9. o. Az önkéntesek között 15-16 éves gyerekek is akadtak, így a Mihálkával együtt jelentkező „két ötödik osztályú tanuló”: Simon Vendel, Csáky Ferenc. Voltak olyanok is, akik saját erejükből vették meg a fegyvert és szerelték fel magukat, mint Mihálka Endre.

117 HL 1848/49:2/185. Valószínűleg csak megközelítő adat, mert a hadrendben a 35. és az 50. honvéd zászlóalj létszámára is ugyanez a szám van megadva.

118 A 48-ik Honvéd-Zászlóalj történeti vázlata.

119 Erre utal az is, hogy a hadtest csapatainak dandárokba való beosztását kimutató iratot Böszörményi László főhadnagy készítette el. (Ez 1849. január 8-án készült, addig nem volt dandárokra tagolva Perczel hadteste.) Böszörményi a 48. honvéd zászlóalj parancsnokának, tehát Pataynak a segédtsíjtje volt. Már a zászlóaljba is Patay oldalán került be, akinek nemzetőrségi segédtsíjtje volt honvédhadnagyi rangban. - HL 1848/49:2/413.

120 HL 1848/49. Hírlapok és segédletek 34. doboz.

121 *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái X. k. Budapest, 1905. 473. o.

122 HL 1848/49:17/615. és 51/18.

Perczel tervét. Indokai: „a törzstiszteknek előléptetésökkor figyelemmel kell lennünk az egész ármádára”, és „Patay őrnagynak előléptetése végett még bővebb érdemeket kell bevárnia”. Perczel Miklóst a kettéosztandó „Hunyadi-zászlóalj” egyik feléből képzendő zászlóalj parancsnokának javasolja. (Tévesen 1700 főnek tudja a zászlóalj létszámát.)¹²³ Perczel tábornok végül Kossuth ellenkezése dacára öccsét állította a 48. honvéd zászlóalj élére, amihez éppen nem volt joga. Eljárását talán menteni lehet azzal, hogy Pataynak voltak érdemei s magasabb katonai képzettsége is. Keze alatt kovácsolódott ki egy egységes, erős zászlóalj, amely a harcokban sikereket ért el, és mint Mórnál bebizonyosodott, a hadtest legszilárdabb pontjának, legjobb egységének bizonyult. Perczel Miklós is megfelelt a beléje vetett bizalomnak.

A 48. honvéd zászlóalj december 30-án reggel 8 órakor ért Móra. Az egész hadtestet beszálásolták, hogy a nagy hidegben nyugodtabban pihenhessenek a katonák, de kiadták az utasítást, hogy éjszaka tovább kell indulni. A tisztikarban azonban arról beszéltek, hogy csatát kell állnia a hadtestnek. A betegetek előre is küldték Székesfehérvárra. Rakovszky százados is ezek között volt, így a 6. századot Apagyai Simon főhadnagy vezényelte. Más tisztek is hiányoztak a zászlóaljból a csata ideje alatt.¹²⁴

Perczel már elhatározta, hogy Mórnál (kedvezőnek ítélt állásban) bevárja az ellenséget, és megütközik vele. Nem tudott arról, hogy csapatait a császári főhadserg I. hadteste követi Jellačić bán alatt, mintegy 14 000 katonával. Az ellenség fölényét még csak növelte, hogy Perczel gyenge lovasságával szemben 20 lovasszázaddal rendelkezett - köztük Ottinger vezérőrnagy lovasdandárával (2 vértesezred) - valamint 54 ágyúval.¹²⁵

Perczel hadereje 5620 emberből állt, 24 ágyúval. Mindössze 6 és fél század lovassága volt.¹²⁶ Ez a csekély haderő sorakozott fel Mór előtt az ellenség közeledését jelző előrsi lövések hallatán.

A 48. honvéd zászlóalj a centrum jobbszárnyán állt, a kisbéri út jobb oldalán, előtte egy halmon az 1. hatfontos gyalogüteg fele volt felállítva.¹²⁷

Délelőtt 9 órakor bukkantak elő az első vértések a mezővárostól északra fekvő erdő nyílásában. A megszólaló magyar ágyúk azonban visszaűzték az erdőbe őket, ahol bevárták csapataik zömét. 10 órakor a Wallmoden-vértések egyik osztálya rohanta meg a balszárny ágyúit, de a huszárok visszaűzték őket, s egy lovasüteggel az erdő széléig nyomultak. Jellačićnak azonban egyre több ütege lépett harcba és tüzük visszavonulásra kényszerítette a magyar lovasüteget, amely csakhamar meneküléssé változott. A császár-huszárok cserbenhagyták az üteget, s a menekülők megzavarták a centrumban álló 35. és 50. honvéd zászlóaljakat. Az egyre erősebb tüzéségi tűztől a 48. honvéd zászlóalj mögött a 2. harcvonalban álló 1. pesti önkéntes zászlóalj felbomlott és vad futással menekülni kezdett.¹²⁸ Így a balszárny teljesen felbomlott, és a centrum bal oldala ingadozott.

123 KLÖM XIII. k. 850. o.

124 *Mibálka*, 17-18. o.

125 *Rüstow, Wilhelm*: Az 1848-49-iki magyar hadjárat története. Pest, 1866, I. k. 148. o. *Borus József* Jellačić erejét 8-10 ezer főre és 42 ágyúra teszi - HK 1961/2. sz. 673-674. o.

126 HL 1848/49:2/185. A hadtest erejének növekedése abból adódott, hogy időközben erősítés érkezett a Feldunai hadtesttől (Horváth János őrnagy lovas különítménye: a Miklós-huszárok 2. százada, egy lovasüteg és az 1. pesti önkéntes zászlóalj).

127 HL 1848/49:2/185.

128 *Asbóth*, Emlékiratai II. k. 37-38. o. és *Breit*, Magyarország 1848/49. I. k. 169. o. A császár-huszárok megfutamodására: KLÖM XIII. k. 939. o. és Honvéd könyve I. k. 49. o. (*Jalovics Gy.* jegyzetei).

A 48. honvéd zászlóaljnak is erős tüzéségi tüzet kellett kiállnia. Már az első lövések után három honvédet csapott ki a 6. század 1. szakaszából egy ágyúgolyó. A zászlóalj azonban nem ingott meg, a honvédek verssel és jelmondatukkal¹²⁹ lelkesítették egymást. A 35. és 50. honvéd zászlóaljak csatárláncát szétszörték a vértések, s a két zászlóaljra rohantak. A 48. honvéd zászlóalj előtt felállított ágyúk áthúzódtak a jobbszárnyra, amikor Perczel Miklós őrnagy előnyomulást vezényelt. Eközben a szabolcsiakat is megrohanták a vértések. Bal oldalukon a beregi önkéntes század, tömeget alakítva, sortűzzel űzte vissza a támadók egy részét, a többi a szabolcsiakat űzték el. Ezalatt a 35. és 50. honvéd zászlóalj a városba szorult, ezért Perczel őrnagy kiadta a parancsot: „arcban fel a hegyre”. Ekkor érte a szabolcsiakat a vértések újabb rohama, s a hadsorokat a zászlóalj jobb szárnyán átszakították. Ezzel a 6. századot elvágták a zászlóalj zömétől,¹³⁰ amely a beregi századdal Perczel őrnagy vezénylete alatt a Mór keleti oldalán levő szőlőhegyen keresztül rendben visszavonult Csákvárig, ahol a csatazaj ellenére sem mozduló Karger ezredes dandárához csatlakoztak.¹³¹ A 47. honvéd zászlóalj a jobbszárny tüzéségével már korábban visszavonult, így a szabolcsiak 6. százada egyedül maradt. Ekkor már tisztjeik sem voltak a századnál, ahol a csata kezdetén is csak 2 tiszt volt (Apagyi Simon főhadnagy és az egyik hadnagy). Ez a század is a szőlőhegyek felé vonult vissza, de Mór szélén egy kápolná-nál körbefogták a honvédeket a vértések. Ezeket sikerült több sortűzzel visszaűzni, a vezénylő vértestisztet is lelőtték. Innen már menekülés jelleget öltött a század visszavonulása, a honvédek előbb szakaszokra bomlottak, majd teljesen szétszóródva menekültek a szőlősgazdák útmutatása alapján a Vértés hegyei közé. A szétszóródást elősegítette az is, hogy más egyégek menekülői is csatlakoztak a századhoz, de tiszt egyetlen egy sem volt közöttük. Mivel csak rövid ideig üldözték a honvédeket, azok hamarosan engedtek a szőlősgazdák meghívásainak, akik a Mór és Csákvár közötti pincékben sorra vendégelték a fáradt harcosokat. (Ekkor már második napja nem kaptak ételmet a honvédek.)¹³²

Csákváron még 30-án este összegyűlt a zászlóalj nagyobbik része. 31-én Bicskére indultak a (Karger-dandárral), de valószínűleg útközben parancsot kaptak, hogy Perczelhez csatlakozzának Martonvásáron,¹³³ mert délutánra Válra értek, és ekkorra már együtt volt az egész zászlóalj. Ételmet továbbra sem kaptak, és az elszállásolással is bajok voltak. Szilveszter éjszakáját Hamzsabégen töltötték a szabolcsiak, de az összegyűjtött honvédek nagy tömege miatt 2 szakaszt szállásoltak egy házba. (Ez jó esetben is 60–70 ember.)¹³⁴

Martonvásáron túl érte utól a zászlóaljat Rakovszky Samu százados, akit katonái már ekkor is nagyra becsültek. Vele közölték elégedetlenségüket, hogy több főtiszt nem vett részt a csatában, és a visszavonuláskor magukra maradtak. Megható jelenet következett erre. Rakovszky

129 Mihálka Endre verse: „Fel harcra vitézek, a kürt riad,/ Fel, a vitéz koszorút arat,/ Ki vérmezőben ölni, vagy/ Rontani ősi sereg,/ Fent acéllal vaskezeiben/ Mind gyáva a ki remeg.” A zászlóalj jelmondata: „Döglött kutyának árokban a helye, ha ledől a garádja el van takarva! Ha meghalok a csatában, holnap nem lesz rá gondom! *Mihálka*, 20. o.

130 Uo. 21–28. o.

131 KLÖM XIII. k. 939. o. Perczel december 31-i jelentése.

132 *Mihálka*, 29–33. o.

133 Perczel a hadtest lovasságával és tüzéségével Székesfehérváron és Seregélyesen át vonult Martonvásárra december 31-én, ahol összekötetésbe lépett Görgével. Itt kezdte meg hadteste újjászervezését. – KLÖM XIII. k. 939. o.

134 *Mihálka*, 39. o.

százada katonái közé telepedett és ezt mondta: „Ne búsuljatok fiaim, többé semmiféle betegség vagy nyavala nem választ el tőletek, hanem csak a halál, vagy ha veletek nem lehetek, akkor rezignálok!”¹³⁵

Perczel hadtestének veszteségei súlyosak voltak, de korántsem akkorák, mint amit a vereség hírére terjesztettek Pesten. A veszteség leginkább a 35. és 50. honvéd zászlóaljat érte, a többi csapatok nagyobb veszteség nélkül gyűltek össze Martonvásár és Érd között. Perczel január 1-i jelentése 4 ágyúróól 3–400 fogolyról és 100 halotról tesz említést, bár ennél nagyobb lehetett a tényleges veszteség.¹³⁶ Ha összehasonlítjuk a hadtest móri csata előtti és a január 8-i hadrendjében szereplő létszámokat, kiderül, hogy jelentősebb veszteség csak a 35. és 50. honvéd zászlóaljat érte (összesen 1010 ember),¹³⁷ de ez akkor is jóval fölötte van a Perczel jelentésében szereplő adatnak. A 48. honvéd zászlóalj vesztesége csekély volt. Biztos, hogy több volt, mint 3 ember,¹³⁸ de a 30 főt aligha haladta meg. A legsúlyosabb veszteség a 6. századot érte (a zászlóalj zömétől való elszakadása miatt), de az sem volt több legrosszabb esetben 14–16 főnél.¹³⁹

A zászlóalj hősi helytállását a csatában már Perczel december 31-i jelentése is kiemelte,¹⁴⁰ és az egy január 2-án Pesten kiadott napiparancsban is megjelent.¹⁴¹ A napiparancsban Mihálka Endrét is kiemelték. December 27-én került önkéntesként a zászlóaljba, és a vasi fiút hamar befogadták a szabolcsi honvédek. Tiszteletbeli káplár lett, s a csatában ő vezette a 6. század védelmét a városszéli kápolnánál. Jutalomképpen a század 1. szakaszának vezényletét bízták rá. Perczel Miklós, „az ideiglenes parancsnok, annyira el volt ragadtatva a zászlóalj magatartása által, hogy kijelenté: miként ha jutalmazni akarnák, csak az a kérése, hogy e zászlóalj parancsnoka lehessen”.¹⁴²

A zászlóalj 1849. január 1-jét Budán, a Rácvárosban töltötte. Az előző napi hosszú menet után (Csákvár és Érd között, mintegy 50 km) a honvédek pihenőnapot kaptak, s ezalatt folyt a hadtest újjászervezése.

1848–49 fordulója volt a szabadságharc egyik legválságosabb időszaka. Schlick altábornagy támadása elől Miskolcra vonultak vissza a magyar csapatok. Simunich is mélyen behatolt Felső-Magyarország területére és ostrom alá vette Lipótvár erődjét. Nugent megszállta a védelem nélkül maradt Dél-Dunántúlt, s Windisch-Grätz is megközelítette az ország fővárosát. Ilyen körülmények között még súlyosabbnak tűnt Perczel móri veresége, s ez azt vonta maga után, hogy az országgyűlés december 31-i délutáni ülése elhatározta, Debrecenbe teszi át székhelyét, hogy ott folytatódhasson az ország védelmének szervezése. Egyúttal békeküldöttséget is menesztett a császári fővezérhez.

135 Uo. Rakovszky valóban betartotta ígéretét, annak ellenére, hogy sokat betegeskedett, főleg amíg hűvösebb volt az idő. Betegsége még hivatásos cs. k. főhadnagy korából származott, ahonnan rokkantsággal nyugdíjazták. – SzML XIII. 9.

136 KLÖM XIV. k. 15–16. o. *Aszóth* szerint 6 ágyú, sok halott és 1000 fogoly (i.m. 38. o.), *Breit* szerint 4–500 halott és 1000 fogoly (i.m. 169. o.) a hadtest vesztesége. *Borus József* legfeljebb 7–800 főre teszi az össz veszteséget, ebből 100 halott, 3–400 fogoly. – *Borus József*: Dembinski fővezérése és a kápolnai csata. Budapest, 1975 (a továbbiakban: *Borus*, Dembinski) 45. o.

137 HL 1848/49:2/185. és 8/413. A vereségnek nem is annyira az embervesztése volt nagy, hanem a csapatokra gyakorolt morális hatása.

138 A 48-ik Honvéd-Zászlóalj történeti vázlata.

139 *Mihálka* emlékirataiból ismerjük a század 1. szakaszának a létszámát a csata után. (Január 2-án vette át a szakaszt, s így a névsort is Mihálka.) A létszám kereken 40 fő volt.

140 KLÖM XIII. k. 939. o.

141 *Mihálka*, 40. o. és A 48-ik Honvéd-Zászlóalj történeti vázlata.

142 A 48-ik Honvéd-Zászlóalj történeti vázlata.

Ennek hatására Görgei végképp lemondott arról, hogy ütközetet vívjon az ellenséggel, amelyre a győzelem reményében akkor már nem is igen volt lehetősége. Elképzelését a január 2-i, Csányi László teljhatalmú kormánybiztos elnökletével tartott pesti haditanács megerősítette. Az itt elfogadott hadműveleti terv szerint Perczel csapatait megerősítették, s feladatául szabták ki, hogy a Tisza vonalánál fedezze a kormány új székhelyét, Debrecent. Görgei feladata az volt, hogy Lipótvár irányába támadva jelentős erőket vonjon el a császári főeregektől, hogy annak Perczel üldözésére kevesebb ereje maradjon, majd Lipótvár, esetleg Komárom ostrom alóli fölmentését próbálja meg.¹⁴³ Ennek értelmében Görgei január 5-én hajnalban utolsó csapataival is elhagyta a fővárost (bár az erre kijelölt időpont január 6. volt).¹⁴⁴ A kiűrtést az újjászervezett Perczel hadtest fedezte.

A 48. honvéd zászlóalj ennek során január 4-én a budai sáncokban teljesített szolgálatot. A császári csapatok nem támadták őket, de a kegyetlen hideg erősen próbára tette a honvédeket, annál is inkább, mert központi ellátás ezúttal sem volt, minden erőfeszítést a kiűrtésre koncentráltak. Egy téglavető volt a zászlóalj védőállásainak szakaszában, s a honvédek rövidesen szétverték fából készült berendezéseit, több vasalt szekérrel együtt, hogy tüzüknél melegedjenek.¹⁴⁵

A zászlóalj 5-én átvonult Pestre, s még a délután folyamán, Perczel csapataival együtt, elhagyták a fővárost. Különösebben nem üldözték őket, amit megmagyaráz Jellačić jelentése, amelyben panaszkodott, hogy lovassága erősen kifáradt, és javasolta az üldözés felhagyását.¹⁴⁶

Január 7-én Perczel csapatai Cegléden összpontosultak, és ide érkezett meg Szekulits alezredes dandára is.¹⁴⁷ A 48. honvéd zászlóalj parancsnoka még ekkor is Perczel Miklós őrnagy volt. A zászlóaljhoz rendelték a beregi önkéntes századot is, így a létszámuk január 8-án 1200 fő volt.¹⁴⁸ (A létszám valószínűleg itt is csak körülbelül van megadva.)

Január 9-én Perczel Abonyba, 10-én Szolnokra indult. A hadtest utóvédje a Hertelendy-dandár volt,¹⁴⁹ így a 48. honvéd zászlóalj egy nap késéssel követte a főerőket. Perczel túlzott óvatosságból azonban (Répásy és Kohlmann tanácsa ellenére) elhagyta Szolnokot, majd 15-én Kisújszállást is, és Karcagra vonult.¹⁵⁰ A szabolcsiak az utóvéd részeként 13-án hagyták el Szolnokot. Több napon át Törökszentmiklóson állomásoztak és ott hadgyakorlatokat tartottak.

143 A haditanács nem minden vita nélkül fogadta el a főváros ütközet nélküli feladásának tervét. A haditanácson Csányin kívül Vetter tábornok (mint helyettes hadügyminiszter), Görgei, Perczel, Répásy, Lázár tábornokok (mint önálló parancsnokok), Kohlmann ezredes, Klapka, Pusztelnik, Bayer őrnagyok (mint vezérkari tisztek) vettek részt. Ezek közül Csányi és Perczel mereven ellenezte a tervet – *Barta István: Az 1848. január 2-i haditanács és a főváros kiűrtése* (HK 1955/2. sz. 66–100. o.). *Bona G.* szerint itt döntöttek a délvédelmi csapatok felrendeléséről is a Tisza középső szakaszához. – *Magyarország hadtörténete I. k.* 485. o.

144 *Barta: i.m. és Berkó István (szerk.): A feldunai hadtest visszavonulásának és az 1849. évi tavaszi hadjáratnak története.* Budapest, 1925. (a továbbiakban: A feldunai hadtest) 16. o.

145 *Mibálka*, 40. o.

146 A feldunai hadtest 20. o.

147 HL 1848/49:2/185. és *Borcsik*, 12. o.

148 HL 1848/49:8/413. A zászlóalj Hertelendy Miklós alezredes dandárába lett beosztva. Rajta kívül ide tartozott az 50. honvéd zászlóalj, 4 század Württemberg-huszár és 7 ágyú. Összlétszámuk 2264 fő volt.

149 *Asbóth*, Emlékiratai II. k. 40. o.

150 *Borus*, Dembinski 91–92. o. Perczel láthatóan pánikba esett. Még december utolsó napjaiban Kossuth kérdésére azt válaszolta, hogy ha a fővárost feladják, az a szabadságharc végét jelenti. Ez a gondolata talán még január közepén is megvolt, ezért igyekezett minél távolabb kerülni az (öt csak csekély erővel követő) ellenségtől. A honvédc csapatok összegyűjtését és újjászervezését azonban fáradhatatlanul végezte Cegléd-től Karcagig.

Január 17-től Karcagon volt a 48. honvéd zászlóalj.¹⁵¹ Ezekben a napokban elsősorban a legénység gyakorlatoztatása volt a fő feladat. A Hadügyminisztérium utasítása szerint elsősorban „a komoly harcban szükséges fegyverkezelésre, a fegyver helyes töltésére, a célzásra és a lövésre” kellett a hangsúlyt fektetni a gyakorlatozásoknál. Kiemeli a rendelet annak a szükségét, hogy „a szétszórt harcrendben, rohamoszlopok alakításában, a rohamban és gyülekezésben különösen gyakorlandók a csapatok”.¹⁵²

A 48. honvéd zászlóaljra inkább a rendelkezés utóbbi része volt alkalmazandó, már ötödik hónapja szolgáló s több csatában helytálló zászlóalj lévén. Azért a céllövés gyakorlására is gondot fordítottak. Századonként külön-külön gyakorolták ezt a honvédek, Rakovszky százada leszerelt faajtókat használt céltáblának.¹⁵³ Túl sok idő azonban nem maradt a csapatok gyakoroltatására, mert hamarosan új hadműveletek kezdődtek.

A kormányt nyugtalanította Perczel túlságosan is gyors visszavonulása. Különösen veszélyesnek találta Szolnok feladását úgy, hogy a Tisza vonalát sem védték ott magyar csapatok. Ha Szolnokkal átellenben a császári hadsereg hídfőállást létesít, onnan könnyen támadhatta volna a szabadságharc fővárosát, Debrecent. Ezért Perczel legsürgősebb feladatává azt jelölte ki a kormány, hogy foglalja vissza Szolnokot. A tábornok csapatai (új elnevezésük: Középponti Mozgó Sereg) 1849. január 19-én kezdték meg előnyomulásukat Szolnok felé.

A Középponti Mozgó Sereg három hadosztályból állt, egyenként 2-2 dandárral, összesen mintegy 15 ezer katonával.¹⁵⁴ A 48. honvéd zászlóalj Kazinczy Lajos alezredes dandárába lett beosztva, amelynek létszáma 2840 fő volt, s azt a feladatot kapta, hogy a Tiszán, majd a Zagyván átkelve északról kerüljön a Szolnokot megszálló császári csapatok hátába.¹⁵⁵ A támadás megindulásakor már nem Perczel Miklós állt a zászlóalj élén. Perczel Mór tábornok egy dandár parancsnokságát bízta rá, amely a hídfőt szemből támadó Hertelendy-hadosztály tartalékául szolgált.¹⁵⁶

A 48. honvéd zászlóalj január 21-én reggel Kunhegyesről indult el a Szolnok elleni támadásra. Tiszabőnél keltek át a jéggel borított folyón a Kazinczy-dandár többi csapataival együtt a szabolcsi honvédek és Nagykörűben szállásoltak be éjszakára.¹⁵⁷ A hídfő elleni támadást 22-én indították meg Hertelendy huszárjai, és – elsöpörve a gyenge őrséget – betörték Szolnokra is. A Kazinczy-dandár a ködben nehezen tájékozódott, és az enyhe időben fölengedett talaj miatt csak lassan tudta a mintegy 25 km-es távot megtenni Szolnokig.¹⁵⁸ Így nem vett részt a

151 *Borcsik*, 12. o. és *Mibálka*, 41. o.

152 *Gelich*, II. k. 51. o.

153 *Mibálka*, melléklet.

154 *Breit*, Magyarország 1848/49. I. k. 232. o. A három hadosztályparancsnok: Répásy tábornok, Hertelendy alezredes, Szekulits alezredes. *Rüstow* (i.m. I. k. 196. o.) és *Gelich* (i.m. II. k. 288. o.) hasonló adatokat ad meg, de ők Szekulits helyett Kazinczy alezredest tudják hadosztályparancsnoknak. Ezen állításuk hibás, mert Kazinczy ekkor még csak dandárparancsnok, ami az aradi kihallgatási jegyzőkönyvéből is kitűnik. 1849 január végén bízta meg Dembinski egy újonnan összeállított hadosztály parancsnokságával. – *Katona Tamás* (szerk.): Az aradi vértanúk Budapest, 1979. (a továbbiakban: Az aradi vértanúk) II. k. 307. és 319. o.

155 *Borus*, Dembinski 96. o. és *Pásztor Emil*: A tizenötödik aradi vértanú. Budapest, 1979. 43. o.

156 *Borus*, Dembinski 97. o. *Breit* szerint Perczel Miklós feladata az volt, hogy Szolnoktól délre keljen át a Tiszán, s támadja oldalba az ellenséget (i.m. I. k. 234-235. o.).

157 *Borcsik*, 12. o.

158 *Breit*, Magyarország 1848/49. I. k. és Szemelvények II. k. 140. o. *Mibálka* ellenben arról ír emlékirataiban, hogy hóesésben és igen kemény hidegben kellett menetelniük (i.m.).

fegyveres küzdelemben, de a győzelemhez hozzájárult azzal, hogy közeledtére Ottinger vezérőrnagy, a városon kívül csatarendbe állított dandárával, jobbnak látta meg sem kísérelni az ellenállást. Kazinczy csapatai az üldözésben vettek részt, néhány foglyot, fegyvert s hadianyagot zsákmányoltak.¹⁵⁹ Perczel egy napi pihenőt engedett csapatainak, s ezalatt parancsnokságán kidolgozták a további hadműveleteket. Így a 48. honvéd zászlóalj katonái is Szolnokon szállásoltak be és élvezték az helyiek vendégszeretetét. A városban azonban császári érzelmű elemek is maradtak, mint például a ferences kolostorból két szerzetes, akik a magyar kormány ellen lázítottak a templomban. Elrendelt latartóztatásukat a zászlóalj 6. századának néhány honvédje hajtotta végre 23-án.¹⁶⁰

A hadműveleteket 24-én folytatták tovább, a honvédek megszállták Abonyt is, Kazinczy dandárát pedig Törtelre küldte előre Perczel Mór. Ugyanezen a napon adta ki utasításait Cegléd megtámadására, amelyet 25-ére tűzött ki. Ismét a Hertelendy-hadosztály támadt szemből. A szabolcsiak Kazinczy dandárába osztva újra egy megkerülő hadműveletben vettek részt. Ezúttal balról kellett megkerülniük az ellenséget. Törtelről indulva „a kőrösi út felé kanyarodva” próbálták oldalba támadni az ellenséget, de az – bár nagyobb számú gyalogsággal erősítették meg – az erős ágyúzás után újra csak elkerülte az ütközetet, s feladta Ceglédet is.¹⁶¹ A 48. honvéd zászlóalj megállás nélkül vonult keresztül a városon, s aznap éjjel Ceglédbercelnél a támadó csapatok élén mint előörs teljesített szolgálatot.¹⁶²

Perczel hadművelete elérte célját, sőt többet is, mint amit eredetileg terveztek. Windisch-Grätz tábornagy kapkodni kezdett és visszarendelte Csorich altábornagy Görgeit üldöző hadtestét Pest alá. Görgeit így január végétől már mindössze 1 dandár követte.¹⁶³ Erdélyen kívül ez volt az első jelentős siker, és ez kedvezően hatott a többi csapatokra is. A fővárosban is mozgolódtak ennek hatására a császári csapatok megszállása ellen, és országszerte megélnékültek a gerillaakciók.¹⁶⁴ A hadművelet legnagyobb sikere az volt, hogy megzavarta a császári hadvezetést és elérte a Görgeit üldöző erők legnagyobb részének visszarendelését. Maga Perczel is ebben látta hadműveletének legfőbb célját a január 24-én kiadott hadműveleti rendelkezésében, amelyet így jelölt meg: „Az ellenség e megszaladt részét elverni, és ez által magunknak annak főereje felé, egyéb táboraink segítségére rést nyitni.”¹⁶⁵

Január 26-án Perczel csapatai megkezdték visszavonulásukat Szolnok felé. Erre az OHB utasította a tábornokot, mert attól tartott, hogy a Schlick-hadtest felé vonuló Schulzig altábornagy elfoglalja a tiszafüredi átkelőhelyet, s ezzel lehetővé teszi Debrecen megtámadását. Ezt a császáriaknak egy Poroszló térségében végrehajtott ügyes hadmozdulata hitette el a kormányval.¹⁶⁶ A 48. honvéd zászlóalj a vasúti pályán vonult vissza Ceglédberceltől¹⁶⁷ Szolnokig, ahol

159 *Tiszatáj* 1974. évf. 8. sz. 71. o. (*Garzó Imre* emlékirataiból).

160 *Mibálka*, 41. o.

161 HL 1848/49:10/441. a.

162 *Mibálka*, 49–50. o.

163 *Borus*, Dembinski 112–113. o. és A Feldunai hadtest (térképvázlatok).

164 Magyarország Hadtörténete I. k. 489. o. és *Jászay Pál* naplója. közli: *Hentaller Lajos*: Vérrózsák. Budapest, 1906. I. k. 119. o.

165 HL 1848/49:10/441. a.

166 *Gelich*, II. k. 291–292. o.

167 Cegléd környékén egy érdekes szájhagyomány él arról, hogy mi volt az oka Perczel január végi visszavonulásának. Eszerint egy jósnő azt jósolta a tábornoknak, hogy ne kezdjen csatát olyan helyen, amelyik hasonlít a nevére, mert vereséget szenved. Perczel Mór hitelt adott a jóslatnak, mert Mórnál már vereséget szenvedett, és mivel ekkor Bercelnél (Ceglédbercel) álltak a csapatai, inkább visszavonult, minthogy a jóslat által beígért vereségnek kitegye magát. Ez az anekdota Jókai Nomen et omen c. novellájának alapja.

századonként szétesztva őrszolgálatot teljesített a hadianyagraktároknál. Január 27-én Török-szentmiklóásra vonult „csaknem levert kedéllyel”, majd Madarasra, ahol több nap pihenő következett. Itt kapták meg a szabolcsi honvédek a már régen ígért honvéd egyenruhákat az elrongyolódott önkéntesi egyenruhák helyett¹⁶⁸ (pedig már 1848. október végén igényelték az elhasználódott ruházat kicserélését, hiszen ez volt a zászlóalj honvéddé alakításának egyik indoka).

A visszavonulás vége az lett, hogy Perczel Mór lemondott a hadtestparancsnokságról. A visszavonulás tényét még el is fogadta, de Szolnokot nem akarta feladni, s a Tisza jobb partján akart észak felé vonulni, hogy Klapka hadtestével két tűz közé fogják Schulzig altábornagy hadosztályát, amely ekkor Mezőkövesd körül tartózkodott. Dembinski a Tiszántúlra akarta visszavonni a csapatokat, s utasítást kapott a kormánytól, hogy 5000 emberrel (ebből szervezték meg Kazinczy hadosztályát) vonuljon Klapka segítségére. Ezt Perczel már végképp megaláztatásnak érezte, s nem akart belenyugodni, hogy hadtestéből csapatokat vonjanak el. Dembinski azonban hajthatatlan maradt, s Perczel erre lemondott.¹⁶⁹ Négy hónapos közös küzdelem után vált el Perczel tábornok az egyik legvitézesebb zászlóaljától, s bár később újra hadtestparancsnok lett, többé a 48. honvéd zászlóaljjal nem találkozott.

Dembinski január 27-én indult el a Kazinczy-hadosztállyal Klapka hadtestéhez, így a Középponti Mozgó Sereg parancsnok nélkül maradt. Bár a hadtest élére már január 29-én kineveztek Répásy Mihály tábornokot, ő csak február 2-án vette át a parancsnokságot.¹⁷⁰ Ezért Perczel távozása után néhány napig Hertelendy Miklós alezredes volt a hadtest ideiglenes parancsnoka. A hadügyminiszter rendeletére ő adta ki az utasítást arról, hogy a 48. honvéd zászlóalj vonuljon Cibakházára. A parancs szerint a zászlóalj február 2-án reggel indult el a 8. (Coburg) huszárezred egyik századával és egy fél hatfontos ágyúüteggel. Ez a parancs rendezte a zászlóaljparancsnokság kérdését is. A zászlóalj vezényletével Rakovszky Sámuel századost bízták meg.¹⁷¹ A tisztikarban és a legénységi állományban is jelentős változások következtek be.

Apagy György és Horváth Pál századosok leköszöntek rangjukról, és eltávoztak.¹⁷² Rajtuk kívül leköszönt rangjáról a zászlóalj három hadnagya is, Benkő József, Kállai Pál és január 28-án Hunyady Zsigmond.¹⁷³ Erős Kálmán hadnagy január 28-án főhadnagyi kinevezést nyert, és

168 *Borcsik*, 13. o. és *Mibálka*, 50-52. o.

169 Uo. 296-298. o. Perczel Mór később a IV. végül a X. hadtest parancsnoka lett.

170 *Borus*, Dembinski 113. o.

171 HL 1848/49:11/310. és 11/360. Ez a tény valószínűsíti azt, hogy a január végi hadműveletek alatt Patay István vezényelte a zászlóaljat.

172 OL 1848/49. min.-i levéltár H. 79. 6. k. 129. o. Horváth Pál január 21-ig részt vett a hadműveletekben. Amikor a zászlóalj megindult Szolnok felé, a százados hirtelen haragjában „átszúrta Timics Ferenc (nevű) legényét ártatlanul, miért cassiroztatott”. Nem lehet tudni meddig tartott a fogsága, neve mellett a zászlóalj névsorában a leköszönt jelző található, így az valószínű rövid lehetett. - *Borcsik*, i.m. (Szabolcsi Naptár II. évf. 134. o. Megjegyzendő, hogy a *Soltész István* által kiadott változatban (Nyíregyháza, 1956.) ez a tény nem szerepel.)

173 OL 1848/49. min.-i levéltár H. 79. 6. k. 130. o. és HL 1848/49: Hírlapok és segédletek 34. doboz (Officiers Standes Listen der Honved 1848. sammt Index 1-49. Honved Bataillon). Nem mindegyikük büntetésből, vagy önkényesen hagyta el csapatát, többen betegségük miatt kényszerültek erre. - *Mibálka*, 9. o.

a 17. (Bocskai) huszárezredbe vezényelték.¹⁷⁴ Zsibrik Adolf őrmestert a 60., Sándor Ferenc őrmestert a 61. honvéd zászlóaljba nevezték ki hadnagynak még 1848. december 11-én.¹⁷⁵

A zászlóalj létszáma kissé megfogyott februárra, nem is annyira a harcban szenvedett veszteségektől, hanem betegségek miatt. A december végi, január eleji irtózatosságot elröngyölt, s hiányos öltözetben kellett elviselniük a katonáknak. Gyógyszerhiány is nehezítette a zászlóalj orvosainak munkáját, s a honvédek között terjedő nemibetegség is csökkentette a létszámot.¹⁷⁶ A pontos létszámra következtetni lehet abból, hogy ismerjük a 48. honvéd zászlóalj és a beregi önkéntes század együttes létszámát. Ez február 2-án 935 fő volt.¹⁷⁷ Ebből következik, hogy a zászlóalj létszáma ebben az időben 800 fő körül lehetett.

A 48. honvéd zászlóalj Cibakházára érkezésének másnapján már ütközetbe került. Ez megnyugtatólag hatott a szabolcsi honvédekre, mert az újságokból értesültek Klapka Tokaj körüli csatáiról (minden zászlóaljhoz járt a kormány hivatalos lapja, a *Közlöny*), és elégedetlenkedtek, hogy gyakorlatozással töltik az idejüket, ahelyett, hogy megyéjüket védenék Schlick csapataitól.¹⁷⁸

Cibakházán volt a Tisza egyik legfontosabb átkelőhelye, jól épített, állandó hídval. Mesterházy István őrnagy különítménye őrizte a hidat, s a közelben fekvő vezsenyi és inokai átkelőhelyeket. A különítmény nemzetőrökből, kecskeméti és hevesi önkéntesekből állt, így szükséges volt megerősítésük, amely éppen jókor jött.¹⁷⁹

Február 4-én támadták meg az átkelőhelyet a császári csapatok Cibakházánál. Az ellenség átkelesi kísérletét elsősorban a három ágyúból álló magyar tüzérség gátolta meg közel két óras tüzérségi párbajban, de a 48. honvéd zászlóaljnak a falu szélén álló, s az erős ágyútűzben is ingadozás nélkül kitartó oszlopai is elvették a támadók kedvét a rohamtól. A császáriaknak több ágyúját is szétlőtték a magyar tüzekek, s ezzel visszavonulásra kényszerítették őket. Addigra azonban a császári tüzérségnek sikerült röppentyűvel felgyújtania Cibakháza házait, s a tűz oltására a hevesi önkéntesek mellett a 48. honvéd zászlóalj katonáit is bevetették. A honvédek ezt a feladatukat is derekasan elvégezték, de így az ellenséget nem üldözhatték. Mesterházy jelentésében kiemelte a „mindenkor fáradhatatlan Rakovszky százados” tevékenységét, és Urai főhadnagyot, „ki a századja közzé lött gránátot, mielőtt szétpattanhatott volna, különös lélekéberséggel hirtelen tova rúgta.”¹⁸⁰ Kiténtette még magát ezen a napon Mikecz Tamás főhadnagy is, aki Kralovánszky Gyula századparancsnok betegsége miatt a századot vezényelte, s feladatának kiválóan megfelelt. Sipler Lipót őrmester a lábán sebesült meg egy karcslövéstől, de helyét nem hagyta el, és szolgálatát továbbra is kitűnően látta el.¹⁸¹ A zászlóalj

174 HL 1848/49: Hírlapok és segédletek 34. doboz és *Közlöny* 1849. évf. 13. sz. (január 28.). A szabadságharcot századosként fejezte be az akkor már hadosztályparancsnoki Patay István ezredes segédtsízfeként.

175 *Közlöny* 1848. évf. 185. sz. (december 12.). Zsibrik a 98. honvéd zászlóalj főhadnagyaként, Sándor a 61. századosként fejezte be a szabadságharcot Komáromban. Utóbbi nem volt szabolcsi, Pesten született és 1848 októberében került a szabolcsiakhoz, miután Észak-Itáliából néhányadmagával hazaszökött.

176 *Közlöny* 1849. évf. 25. sz. (február 11.).

177 Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár, Farkassányi iratok 2. d. 981. sz.

178 SzML XIII. 9. II. füzet 3. o.

179 *Közlöny* 1849. évf. 22. sz. (február 8.).

180 KLÖM XIV. k. 348–349. o.; *Közlöny* 1849. évf. 22. és 43. sz. (febr. 8. és márc. 3.).

181 SzML IV. B. 103. 3. doboz 20. tétel (a 48. honvéd zászlóalj tábori naplója).

vesztesége 1 halott és néhány sebesült volt. A tűz nagyságát jelzi, hogy a mezővárost négy helyen is felgyújtották, s az erőfeszítések ellenére is több ház leégett.¹⁸²

Tiszaföldvár és Vezensy között is részt vettek a zászlóalj katonái egy kisebb ütközetben. Február 10-e körül történt a csetepaté, s ez alkalommal 12 vasast (vértés katona) fogtak el a magyarok. Itt Hunyady Ferenc százados és Kállay Ferenc főhadnagytüntették ki magukat.¹⁸³

A 48. honvéd zászlóalj vitézkedéséről maga Répásy Mihály, a szabolcsi származású hadtestparancsnok tudósította a vármegyét, s Mikecz Tamás és Urai József főhadnagyokat századosossá léptette elő.¹⁸⁴ Százados lett az eddigi segédtsízt, Böszörményi László is, aki már január 1-től főhadnagy volt, s most átvette az egyik parancsnok nélküli századot. Az előléptetések miatt megürült két főhadnagyi tisztségre Aranyos (Aranyosi) János hadnagyot és Galambos István önkéntest neveztek ki. Főhadnagy lett Kriston Dénes és Bodó Alajos hadnagyokból is. Kriston főhadnagy hamarosan Répásy tábornok segédtsíztje, Bodó Alajos pedig előbb a zászlóaljparancsnok, majd a dandárparancsnokká kinevezett Patay István segédtsíztje lett. A hét megüresedett hadnagyi helyre Majos Károly, Szunyogh Manó (Emmanuel), Thóbiás Dániel, Kralovánszky László, Fényes László, Ludvig János őrmestereket neveztek ki. Valamennyiüket február 13-án, február 1-i ranggal léptették elő.¹⁸⁵ Majos Károly hamarosan segédtsízt lett, így két hadnagyi hely továbbra is üres volt a zászlóaljnál. Február 25-én Szomjasi István őrmestert november 1-i ranggal, Debreczeni Ignác és Kis János 13. honvéd zászlóaljbeli tiszteket december 26-i ranggal neveztek ki a zászlóaljhoz.¹⁸⁶ Február 29-én Nagy Pál lett a zászlóalj számvevője¹⁸⁷, az addigi számvevő, Derzsi József hadnagy, ezután csapattiszti szolgálatot látott el.¹⁸⁸

182 *Borcsik*, 13. o. és *Mihálka*, 59. o.

183 A 48-ik Honvéd-Zászlóalj történeti vázlata.

184 *V. Waldapfel Eszter* (szerk.): A forradalom és szabadságharc levelestára III. k. Budapest, 1955. 115-116. o.

185 OL 1848/49. min.-i levéltár H. 79. 6. k. 129. o. Mikecz százados a Rakovszky zászlóaljparancsnoki kinevezése miatt parancsnok nélkül maradt 6. századot vette át. Addig az 1. század főhadnagya volt. - *Mihálka*, 53. o. Urai századosként a Kolozsváron alakuló 73. honvéd zászlóaljba nyert kinevezést - *Közöny* 1849. évf. 27. sz. (febr. 13.). Itt a 6. század parancsnoka lett - HL mikrofilmtár 38. doboz 19. film (Csányi László erdélyi iratai). Rövidesen visszatér eredeti zászlóaljához, mert a 48. honvéd zászlóalj századparancsnokaként fejezte be a szabadságharcot, és a zászlóalj iratai nem említik azt a tényt, hogy máshová került - SzML IV. B. 103. 3. doboz 20. tétel. Böszörményi valószínűleg az 1. század parancsnoka lett. Kriston és Bodó főhadnagyok áthelyezésére - HL 1848/49. Hírlapok és segédletek 34. doboz. Mindketten számfelletti főhadnagyok a zászlóaljnál 1849 júniusáig, de új állomáshelyükön tesznek szolgálatot, ahol Bodó Alajos százados lett, Kriston Dénes pedig a 17. (Bocskai) huszárezred számfelletti főhadnagya, majd alszázadosa - *Közöny* 1849. évf. 119. sz. (máj. 31.).

186 SzML IV. B. 103. 3. d. 20. t. és OL 1848/49. min.-i levéltár H. 79. 6. k. 130. o. A *Közöny*ben csak Szomjasi kinevezése jelent meg. Debreczeni és Kis nemzetőrítisztek voltak, akik „a vizsgáló bizottmány előtt kitűnő jelesen végzék próbatételüket” (vagyis tiszti vizsgát tettek), ezért hadnagynak neveztek ki őket a 13. honvéd zászlóaljhoz 1848. dec. 7-én, 1-i ranggal. - *Közöny* 1848. évf. 182. sz. (dec. 9.). Mivel itt már a szükségesnél több tiszt volt, átkerültek a 48. honvéd zászlóaljba.

187 HL 1848/49: Hírlapok és segédletek 34. d. Hadnagyi kinevezést nyert (mint számvevő) április 1-i ranggal március 24-én. - *Közöny* 1849. évf. 65. sz. (márc. 29.).

188 SzML IV. B. 103. 3d. 20. t. Egy honvéd zászlóaljnál 6 százados, 6 főhadnagy és 12 hadnagy szolgálat csapattisztként. Így a 48. honvéd zászlóaljban ebben az időben 2 hadnaggal több volt, mint az szabályos lett volna.

Február 18-ig állomásozott Cibakházán a 48. honvéd zászlóalj. Ekkor váltotta fel a Leininger őrnagy parancsnoksága alatti 19. (Schwarzenberg) gyalogezred III. zászlóalja, s a szabolcsiak 19-én Törökszentmiklóson csatlakoztak Répásy tábornok hadtestéhez,¹⁸⁹ hogy részt vegyenek a főhadszíntér hadműveleteiben.

A magyar csapatok főparancsnoka, Dembinski altábornagy Eger térségében akarta a Kosuth által sürgetett döntő összecsapást megvívni, ezért a hadosztályonként külön-külön mozgató csapatait ide gyülekeztette. 1849. február 16-án adott utasítást a csapatok összpontosítására. Répásy hadtestét Tiszafüredre, illetve a hadtest egyik hadosztályát a Tisza túlsó partjára, Poroszlóra rendelte.¹⁹⁰ A hadtestből csak ez, a Szekulits-hadosztály vett részt a kápolnai csatában. A 48. honvéd zászlóalj nagy valószínűséggel ide volt beosztva.¹⁹¹ Azonban feltűnő, hogy a visszaemlékezők közül egyedül Mihálka közöl – mégpedig részletes – beszámolót a zászlóalj tevékenységéről a csatában.¹⁹² Borcsik Salamon (eddig adatai pontosak voltak) emlékiratából az derül ki, hogy a zászlóalj február 20-tól Kenderesen, majd Répásy tábornokkal Tiszafüreden tartózkodott.¹⁹³ Ezek alapján feltételezhető, hogy a csatában csak a zászlóalj egyik része vett részt, míg a többiek a tiszafüredi híd fedezésére Répásy tábornok mellett maradtak.

Február 20-án indult a zászlóalj (vagy annak egy része) Tiszafüredre, s másnap a híd fedezésére épült sáncokban foglalt állást a Tisza poroszlói partján. Február 25-ig voltak itt a honvédek szabad ég alatt, szenvedve az igen mostoha időjárástól. A havas eső mindenüket eláztatta, amit még kellemetlenebbé tett az, hogy tüzelő sem volt, így csak a parti füzesekből szerzett fával „füstölhették magukat”. Február 26-án délelőtt érkeztek meg a zászlóalj katonái a Szekulits-hadosztály részeként a Tarna vonalához, Kál térségében.¹⁹⁴ Ez a hadosztály alkotta a magyar hadsereg balszárnyát. A kétnapos csata a magyarok vereségével végződött, de a honvédcsapatok fegyelme nem bomlott fel, harcértékük sem csökkent. Bár a császári főszereg legjobb alakulataival álltak szemben, a honvédek jól helytálltak. Az első csatanapon, február 26-án, Kálnál a Szekulits-hadosztállyal szemben álló és enyhe túlerővel rendelkező Schwarzenberg-hadosztály nem mutatott nagy aktivitást, így a honvédek szilárdan tartották állásaikat.

189 Az aradi vértanúk I. k. 113. o. és *Borcsik*, 13. o.

190 *Gelich*, II. k. 409. o.

191 A Feldunai hadtest 73. sz. mell. és Honvédek Könyve I. k. 14. o. (*Horváth Mihály* jegyzetei). Horváth a 39. (Don Miguel) gyalogezred altiszteje volt, s jegyzetei szerint ezrede egyik zászlóalja (az I. zászlóalj), a 25., 48. és 56. honvéd zászlóaljak voltak beosztva a hadosztályba a kápolnai csata idején. *Borus J.* szerint csak a hadosztály Kisfaludy-dandára vett részt a csatában 3 zászlóaljjal, s ezek között nem szerepelt a 48. honvéd zászlóalj. (Különben ebben az időben még Kisfaludynak nem volt dandára, ő az 56. honvéd zászlóalj parancsnoka volt. A hadtest 4 dandárának parancsnokai Mándy, Burdina, Buttler, Mihály őrnagyok voltak – HL 1848/49:16/59.)

192 Mihálka részvétele a csatában biztosra vehető, mert egészen apró részleteket is tud, amely megegyezik más forrásokkal (így pl. a „donmigueliek” fehér szíjainak befekettítése).

193 *Borcsik*, 13. o.

194 *Mihálka*, 54–55. o. *Breit*, Magyarország 1848/49. I. k. 262. o.

Közelharcra itt nem is került sor, viszont erős tüzérségi tüzet kellett a 48. honvéd zászlóalj itt levő katonáinak – immár sokadjára – elviselniük.¹⁹⁵ Késő este Görgei utasítására vonult vissza a hadosztály a Tarna bal partjára, s másnap onnan folytatták a csatát, amely azonban nem ott, hanem a centrumban dőlt el. Kálnál továbbra is jobbára csak tüzérségi párbaj folyt, s bár oda érkezett Aulich Lajos tábornok hadosztálya is, gyalogsági közelharcra csak azután került sor, hogy délután 2 órakor Dembinski általános visszavonulást rendelt el. A két hadosztály Füzesabony felé hátrált, s Kálba benyomultak Dietrich vezérőrnagy gránátosai. Ezekkel vívtak rövid ideig tartó szuronyharcot a 48. honvéd zászlóalj katonái,¹⁹⁶ így joggal feltételezhető, hogy ekkor a hátvédet alkotó 39. (Don Miguel) gyalogezred 1. zászlóaljához voltak vezényelve. Mihálka súlyos veszteségre emlékezik, bár nem derül ki, hogy ez pontosan mennyire tehető a 48. honvéd zászlóalj részéről.¹⁹⁷

A zászlóalj csatában részt vett katonái március 2-án csatlakoztak egységükhöz, akik Tiszafüreden fedezték a hidat. Itt is maradtak március 15-ig.¹⁹⁸ Ezalatt Damjanich és Vécsey szolnoki hadműveletétől eltekintve elcsendesedtek a harcok. Ennek az oka egyik részről a császári hadvezetés tanácstalansága (és Windisch-Grätz elbizakodottsága), másik részről a magyar hadvezetésben kipattant súlyos válság volt. Ez utóbbi végül Vetter főparancsnoki kinevezésével oldódott meg.

*A zászlóalj részvétele a tavaszi hadjáratban
(1849. március közepe – május vége)*

Vetter Antal altábornagy 1849. március 9-én vette át a csapatok főparancsnokságát, s mivel azok a Dembinski terve szerinti hadmozdulatokat már elkezdték, Vetter nem sokat változtatott. A hadsereg zöme Törökszentmiklós környékén gyülekezett, hogy a pest-szolnoki vasútvonal mentén Pest felé törjön előre, míg a gyöngyösi országúton Görgei hadteste leköti a császári főerőket. Vetter Cibakházánál szándékozott átkelni a Tiszán, majd Kecskeméten keresztül előretörni.¹⁹⁹

A 48. honvéd zászlóaljat is Cibakházára rendelték a tiszafüredi hídtól, s az Kenderesen, Törökszentmiklóson keresztül március 18-án érkezett meg egy hónappal azelőtti helytállása színhelyére.²⁰⁰ A zászlóaljjal együtt jött el Tiszafüredről az átkelőhely őrségének parancsnoka is, Patay István alezredes, aki dandárparancsnok lett a II. hadtestben.²⁰¹ A hadtest parancsnoka is változott. Répásy tábornok visszatért a hadügyminisztériumba, ahol az újoncozási és pótlovazási osztályt vezette.²⁰² A parancsnokságot Aulich Lajos tábornok vette át, aki kipróbált,

195 *Mihálka*, 55–56. o. A csatára: *Breit*, Magyarország 1848/49. I. k. 258–266. és 269. o. és *Borus*, Dembinski 227–267. o. 196 *Mihálka*, 57. o.

197 A II. hadtest hadrendjében szereplő létszámadatok vizsgálata ezt nem igazolja. Március 7-én a 48. honvéd zászlóalj és a beregi önkéntes század együttes létszáma 949 fő volt, nagyjából annyi, mint február első felében – HL 1848/49:16/59.

198 *Borcsik*, 13. o.

199 A Feldunai hadtest 108–109. o.; *Breit*, Magyarország 1848/49. II. k. 6–7. o.

200 *Borcsik*, 13. o.

201 Burdina őrnagy dandárát vette át, amelybe a 48. honvéd zászlóalj is be volt osztva – HL 1848/49:17/615.

202 Együttal a „magyar hadsereg főfelügyelőjévé” is kinevezték (később mint a lovasság főfelügyelőjét említik) – *Közlöny* 1849. évf. 58. sz. (márc. 21.).

kiváló képességű parancsnok volt, egyike a szabadságharc legrokonszenvesebb és legerényesebb tábornokainak.²⁰³

Március 17-én az I. és III. hadtest kelt át a Tiszán, 18-án pedig a II. hadtest is, benne a 48. honvéd zászlóalj.²⁰⁴ A zászlóalj kora reggel kelt át a hídon, majd megállították. Itt osztották ki az élelmet, s a honvédek a kapott húst azonnal főzni kezdték. Az ellátás kissé hiányos volt, így főzéshez való fát úgy szereztek, hogy az alakulat ácsai egy közeli csárda zsindeletét és faszekeretét bontották el, s bár „a csárdás erősen tiltakozott csúnyául káromkodva”, még az ajtót is elvitték, keretestől. Az ebédből mégsem lett semmi, mert még nem készült el, amikor tovább kellett indulni. Az éjszakát a szabadban töltötték a katonák, s a rombolás tovább folyt, mert erősen lehűlt a levegő, így a préházak tetejénél melegedtek a zászlóalj katonái egy szőlőben. Másnap csatarendbe állva Szolnok felé indultak, de hamarosan vissza kellett vonulniuk a Tiszához.²⁰⁵ Az előrenyomuló hadsereg éle (a III. hadtest) ugyanis felfedezte, hogy Nagykörsös körzetében van az ellenség főereje. Damjanich, hogy a kápolnai csatához hasonló találkozóharcot elkerüljék, azt tanácsolta, vonuljanak vissza, amit megkönnyített, hogy a császáriak a közvetlen közelükben végrehajtott hadmozdulatokból semmit sem vettek észre.²⁰⁶ Vetter előbb Szolnok felé akart kitérni, de végül is engedett a hadtestparancsnokoknak, és elrendelte a visszavonulást. Az átkelésnél összetorlódtak a csapatok, mert kicsi volt a híd átbocsátóképessége. Talán még is sérülhetett, mert éjszakára lezárták, és nem engedtek át rajta senkit.²⁰⁷ Elég nagy fejetlenséggel folyt az átkelés. Az ellátás továbbra is elégtelen volt, amit súlyosbított a rendkívül rossz időjárás is. Cibakháza nem volt alkalmas egy 30 ezer fős hadsereg befogadására, így a szabolcsi honvédeknek még az éjszaka tovább kellett vonulniuk, s végül Mezőtúron szállásolhattak csak be. A 35 km-es út megtétele az éhes, bőrig ázott és fáradt honvédektől nem kis teljesítmény volt, de a zászlóalj szelleme kiváló maradt ezekben a napokban is.²⁰⁸

Vetter ekkor korábbi, saját tervét vette elő. Eszerint a főerőknek a gyöngyösi országúton kell előnyomulniuk, míg a Tisza vonalát csekély erők fedezik. Tiszafüredre rendelte a csapatokat, hogy itt összpontosítva azokat, megkezdhesse a döntőnek szánt hadműveleteket. Ezekben némi fennakadást okozott a hadvezetés újabb válsága, amit ezúttal röviden és megrázkódtatás nélkül tudtak rendezni.²⁰⁹ A magyar csapatok március 29-re Poroszló térségében befejezték átkelésüket a Tisza jobb partjára. Mozdulataikat megkönnyítette az is, hogy a császári hadveze-

203 A *Közlöny*ben márc. 19-i keltezéssel jelent meg a rendelet Répásy áthelyezéséről, de már márc. 11-én Dembinski Vetterhez írt levelében Aulichot említi a II. hadtest parancsnokának, Görgői pedig Klapkához márc. 10-én írt levelében tette ugyanezt. – *Gelich*, III. k. 3., 6. és 15. o. A hadtest – melynek addigi többféle elnevezése ekkor változott II. hadtest elnevezéssé, addig Középponti Mozdó Sereg néven fordult legtöbbször elő – márc. 7-én készített hadrendje még Répásy Mihályt jelöli hadtestparancsnokként. – HL 1848/49:16/59. Így a hadtest parancsnokságát Aulich Lajos tábornok márc. 8. és 10. között vehette át. Mihálka úgy tudja, hogy ez csak Mezőtúron, márc. 21-én történt meg.

204 *Borsik*, 14. o.

205 *Mihálka*, 61–64. o. Az ellátási problémákra *Leiningen* is panaszkodott naplójában. – Az aradi vértanúk. I. k. 151. o.

206 Windisch-Grätz is támadó hadműveletre szánta el magát, és Cibakházánál készült átkelni Jellačić csapataival. – Magyarország hadtörténete I. k. 507. o.

207 *Krasznay Péter* önéletrésze (a szabadságharcra vonatkozó rész) *Nyárády Mihály* feldolgozásában – Néprajzi Múzeum etnológiai adattára: EA 5659. Ielt. sz.

208 *Mihálka*, 65–66. o. és Az aradi vértanúk I. k. 151–152. o. (*Leiningen* naplójából).

209 Damjanich tábornok súlyosan összetűzött Vetterrel, aki ennek következtében március 28-án megbetegedett. A hadműveletek ideiglenes vezetését Klapka ezredes látta el, mint megbízott vezérkari főnök, és ő öntötte végleges formába a hadművelet tervét. Görgői április 1-jén vette át a hadműveletek vezetését, mint ideiglenes főparancsnok.

tésnek a március második felében megélénkült magyar hadmozdulatok következtében fogalma sem volt a főerők elhelyezkedéséről és szándékairól, ezért Cegléd és Hatvan között védekező állásban várakozott.

A 48. honvéd zászlóalj Mezőtúron néhány napot pihent és kisebb létszámkiegészítést is kapott.²¹⁰ A létszám egyébként február végétől folyamatosan nőtt, s ennek során szabolcsi újoncok is kerültek a zászlóaljhoz. Még Répásy tábornok kérte a vármegyét, hogy az „újonciletőségéből még hátra levő 191 újonc” kiállítását végezze el, és küldje a zászlóaljhoz. Levele február 20-án kelt, s a vármegye március elején (Szemere Bertalan kormánybiztos rendeletére) Debrecenbe küldte újoncait.²¹¹ Debrecenből kapott aztán a zászlóalj 291 főt, s közöttük nagy valószínűséggel ott voltak a szabolcsi újoncok is, vagy legalább egy részük.²¹²

A zászlóalj létszáma március 21-én 894 fő volt²¹³ és a március 20-án kiadott hadrendi beosztás szerint a Hertelendy-hadosztályhoz tartozó, Patay István alezredes parancsnoksága alatti dandárba került. Ekkor még mindig a zászlóaljhoz tartozott a 188 fős beregi század is.²¹⁴ A főparancsnokság menetterve szerint 22-én kellett indulniuk Kisújszállásra, majd, Madaras, Tiszafüred menetállomásokkal Poroszlóra.²¹⁵ Március 30-án Erdőtelekre vonult a zászlóalj, majd Kálon át Visontára. Április 1-jén Gyöngyös és Ludas között összpontosítva volt a magyar főserег.²¹⁶

Az egri haditanács ezalatt meghatározta a hadműveletek részletes menetét. A hadművelet célja a császári főserег bekerítése és felmorzsolása volt. Ezt úgy akarta elérni a magyar hadvezetés, hogy az I., II. és III. hadtestekkel Jászberényen, Nagykátán át megkerüli az ellenség jobbszárnyát és Gödöllőnél a hátába, vagy oldalába kerül. Ezalatt a VII. hadtest Hatvanig nyomul előre, s ott szilárdan tartja magát a Zagyva vonalánál, míg a megkerülést végző hadtestek el nem érik céljukat, s akkor közös támadással szétzúzzák a császári főseréget. A hadművelet sikere a VII. hadtest kitartásán és a megkerülést végző csapatok gyorsaságán múlott.

A 48. honvéd zászlóalj (mint a II. hadtest része) a megkerülő hadműveletben vett részt. A II. hadtest azonban tartalékul volt szánva a döntő csatára, így a tápióbszkei csatában nem vettek részt a szabolcsi honvédek. Április 4-én Nagykátán voltak (itt volt Görgei főhadiszállása), és a csata következtében ott is maradtak.²¹⁷

A II. hadtestet április 5-re Tóalmásra rendelték, így az eddig tartalékban álló hadtest a magyar csapatok vonalának középpontjába került. Görgei tartott attól, hogy a császáriak megtámadják a Hatvannál elkülönülve álló VII. hadtestet, s Aulichnak kellett volna a támadó

210 Márc. 20-ról, 21-re 37 fővel nőtt a zászlóalj létszáma. HL 1848/49:17/615. és 18/73.

211 SzML IV. B. 102. 1848:38.

212 OL 1848/49. min.-i levéltár H. 81. 4. k.

213 HL 1848/49:18/73.

214 HL 1848/49:17/615. A dandár létszáma 3313 fő volt. A tavaszi hadjáratban a zászlóalj végig ebben a dandárban harcolt, de a beregi századot a hadműveletek megindulásakor elválasztották a zászlóaljtól.

215 *Mihálka*, 66. o. és HL 1848/49:17/572. A pihenőidőt, és a rövid menetek szünetét gyakorlatozással töltötték el, valószínűleg az újoncok kiképzése volt annak a legfőbb oka.

216 *Gélich*, III. k. 38. o.; *Mihálka*, 66. o.

217 Klapka vigyázatlansága folytán alakult ki csata Tápióbszkenél, s bár Damjanich végül győzelem fordította a csata eredményét, a haditerv lelepleződött. Többé nem volt lehetőség a császáriak hátába kerülni, így némi változtatásra volt szükség a menetintézkedéseknél. Windisch-Grätz mindezek ellenére sem tudta a magyarok szándékát, és attól tartott, hogy észak felől kerülnek meg, és Komárom felé támadnak a honvédek. Ezért meggyengítette magát, s Vácra küldte Csorich altábornagy hadosztályát. Így a döntő pillanatban a magyar csapatok oldalán volt erőfőlény. – A Feldunai hadtest (melléklet).

császáriakat megállítani. A császáriak próbálkoztak is a támadással, de Jellačić csak Jászfényszaruig menetelt, mert ott megkapta Windisch-Grätz parancsát a visszatérésre, s ezt 5-én délután 3 óra után teljesítette is. Görgői az ellenséget a Zagyván történő átkeléskor szándékozott megtámadni, de látva az erőtlen kísérlet félbehagyását, ezt nem tette. A döntő összecsapás előtt nem akarta fásztani a csatadöntő tartalékul szánt II. hadtestet. Csak huszárok zavarták Jellačić menetét.²¹⁸

Április 6-án a kapott parancsok szerint Gáspár tábornok VII. hadteste Aszódra és Bagra nyomult, az I. (Klapka) és a III. (Damjanich) hadtestek pedig Isaszeg térségében a Rákos vonalát igyekeztek elérni a Királyerdőn keresztül. Az erdőből kibontakozva Isaszeg előtt, a Rákos bal partján keveredtek harcba a visszavonuló Jellačić-hadtesttel a kora délutáni órákban. A II. hadtest hajnalban indult Dányra, ahol megállapodott. Görgői ezen a napon nem számított döntő csatára, így - csapataitól és főhadiszállásától elszakadva - Kókán tartózkodott.²¹⁹

Az először harcba lépett I. hadtest a kezdeti sikerek után kénytelen volt visszavonulni, csapatai meglehetősen zavarba jöttek. A III. hadtest ellenben szilárdan kitartott, s amikor Klapka, rendbeszedve embereit, visszatért a patakhöz, megkezdte támadó előnyomulását. Ekkor érte a váratlan és nagyerejű támadás Damjanich jobbszárnyát,²²⁰ így az kénytelen volt megállni és a Wysocki-hadosztály részei felvették az erdőbe nyomuló ellenséggel a harcot. Klapka hadteste újból visszavonult, s a csata válságosra fordult a magyarok részéről.

Ezalatt a II. hadtest Dányban csatarendbe állva várakozott. Délután 3 órakor érkezett meg egy parancsörtszt Damjanich szóbeli üzenetével, hogy a hadtest induljon Isaszegre. Mivel a hadtesttel csak a főparancsnok rendelkezhetett (a döntő csatára tartalékolták), ezért Aulich nem indult el, de menetkészsé tette azt, és írásbeli utasítást kért. Az ágyúszó erősödésekor úgy döntött, hogy megindul Isaszeg felé, s a csapatok már mozgásban voltak, amikor megérkezett Damjanich írásbeli utasítása, és a hadsereg vezérkari főnök (Bayer József ezredes) parancsa. Görgői már csak a Királyerdő szélén találkozott a hadtesttel, s helybenhagyva Damjanich utasításait továbbment átvenni a csata irányítását. A II. hadtest zöme a magyar hadvonal közepén Klapka visszahúzódása miatt keletkezett rést reteszelte el, s megtámadta Jellačić előnyomuló katonáit. Mihály őrnagy dandárát azonban, megerősítve a 48. honvéd zászlóaljjal, az egyre keservebb küzdelmet folytató Leiningen-dandár támogatására küldték a jobbszárnyra.²²¹

Görgői terve ekkor az volt, hogy halogató harcot folytat, míg a VII. hadtest meg nem jelenik az ellenség oldalában, s akkor általános támadással összefűzza azt.²²²

A megerősített Mihály-dandár délután 6 óra felé érkezett a jobbszárnyra, de először csak kavargást okozott. A honvédek a sűrű erdő és az alkonyat miatt nehezen tájékozódtak, s így a III. hadtest harcoló csapatait, ellenségnek tartva, élénk puskatűz alá vet-

218 A Feldunai hadtest 134-135., 147. és 150. o.

219 Uo. 153-155. o.

220 Gáspár tábornok VII. hadteste ekkora befejezte előnyomulását, s megállt. Ezt látva, a vele szemben álló - gyengébb - Schlick-hadtest egyik hadosztályát (Lichtenstein altábornagy) Isaszeg alá vezényelték, s az támadt a III. hadtest oldalába.

221 Meszéna Ferenc alezredes (a II. hadtest vezérkari főnöke) jelentése nyomán - A Feldunai hadtest 166-168. o. és 104., 105. mell.

222 A Feldunai hadtest 172. o. Gáspár tábornok azonban nem mozdult, mivel az aznapra kiadott utasításokat teljesítette, s Görgői sem küldött támadási parancsot. Ugyanilyen esetben elvárható lett volna Gáspártól az öntevékenység, de ennek elmulasztásáért nem vonható felelősségre, hiszen a kapott parancsokat pontosan teljesítette.

ték.²²³ A félreértés gyorsan tisztázódott, mert Görgei (Hegyesi M. és Tóth K. szerint Damjanich) ott termett, és rendbeszedte a csapatokat. Ezután hosszú és igen véres kézitusában lépésről lépésre sikerült kiszorítani Liechtenstein csapatait az erdőből. Ez este 7 óra után következett be, de még 11 óráig folytak a csatározások, amikor is Liechtenstein is követte a már korábban hátrálni kezdő Jellačić példáját.²²⁴

A 48. honvéd zászlóalj katonái kitűnően megállták a helyüket eddigi legnagyobb csatájukban. Kézitusában verték ki ellenfelüket az erdőből, s ezalatt többen kitűntették magukat. A zászlóalj két katonáját Aulich tábornok a csata után a III. osztályú katonai érdemrenddel tüntette ki. Egyikük a már Cibakházánál kitűnt Sipler Lipót őrmester volt. A százada élén küzdött, amikor egy császári tiszt támadt rá, de ő „bátran nekiugorván, s kardját kezéből kitsavarván tulajdon kardjával vágta agyon.” Ezután a támadó oszlopot is elűzte katonáival. A másik kitűntetett egy Csőke nevű közhonvéd volt. Őt három császári katona rohanta meg. Egyiket szuronyával szúrta le, de a szurony eltört. Így a másikat fegyvere agyával ütötte agyon úgy, hogy kettétört a fegyvere. A harmadik támadója ennek láttán elfutott. Csőke ezután a két zsákmányolt fegyverrel jelentkezett századparancsnoka előtt, aki jelentette hőstettét Aulich tábornoknak. Sipler Lipótot, még a csatatéren, egyúttal hadnaggyá is kinevezte Aulich.²²⁵

A győztes csata vesztesége a magyarok részéről 800–1000 fő volt. A 48. honvéd zászlóalj veszteségére nincs adat.²²⁶

A zászlóalj kiváló teljesítményét a parancsnokok is értékelték. Ezt az érdemrendek mellett Damjanich jelentése is tanúsítja: „Aulich tábornoknak a mi jobboldalunk támogatására érkezett csapatai az ellenséget olyan nyomással vetette vissza, hogy érezte, miszerint az egész vonalon vissza kell vonulnia.”²²⁷

A győztes csapatok a csatatéren éjszakáztak (a falu leégett), hogy másnap újra megtámadják az ellenséget. A császáriak azonban ezt nem várták be, kiűrtették Gödöllőt és április 7-én délután már Kerepes és Cinkota között táboroztak le. A magyar csapatok 11 órára vonultak be Gödöllőre, ahol a négy hadtest újra egyesült.²²⁸ Itt mondott Damjanich tábornok élszóval is köszönetet a 48. honvéd zászlóalj hősiességéért, amikor a gödöllői kastély parkjában vonultak el Kossuth Lajos és a parancsnoki kar előtt. Az esemény így zajlott le: „Damjanich tábornok a zászlóaljhoz lovagolván e szavakkal üdvözli azt: Őrnagy Úr! Különös öröömre szolgál, hogy nekem jutott a szerencse Görgei tábornok megbízásából a tegnapi kivívott nagy csatában kifejtett vitézsége s bátorságáért a haza nevében köszönetet szavazni a zászlóaljának. Adja tudtul ezt a vitézeknek, s mondja meg nekik, hogy megemlékezzék a tegnapi nagy napra, ezután is hasonló bátorsággal küzdjenek. Isten oltalmazza Önöket, éljen a zászlóalj, éljen a nemzet és szabadság!”²²⁹

223 A Feldunai hadtest 174. o. A zavar nagyságát jelzi, hogy a kiváló 3. honvéd zászlóalj egy része is megfutott a váratlanul és hátulról kapott tűz hatására – *Hegyesi Márton*: Az 1848–49-iki 3. honvéd zászlóalj története. Budapest, 1898. (a továbbiakban: *Hegyesi*, A 3. honvéd zászlóalj) 149. o. A balszerencsés sortűzet a 56. zászlóalj adta le, és leginkább a 19. (Schwarzenberg) sorgyalogezred III. zászlóalja szenvedte meg. – *Tóth Károly*: Az 56-ik honvéd zászlóalj története 1848–49-ben. Csurgó, 1893. 29. o.

224 A Feldunai hadtest 179. és 182. o., 111. sz. mell.

225 SzML IV. B. 103. 3. d. 20. t. Sipler hadnagyi rangjának megerősítése a *Közlöny* 1849. évf. máj. 26-i számában. (Ekkor már halott volt.) Mihálka Oswald néven szerepelteti emlékirataiban.

226 *Breit*, Magyarország 1848/49. II. k. 73. o. A császáriak veszteségét különböző forrásokból 600–1500 fő közé teszi *Breit*.

227 Közli *Nagy Kálmán*: Damjanich, a forradalmi hadvezér – HK 1954/3–4. sz. 239. o.

228 A Feldunai hadtest 185–186. o.

229 A 48-ik Honvéd-Zászlóalj történeti vázlata.

A hadművelet azonban a nagy győzelem ellenére sem tudta elérni célját. A császári csapatokat keményen megverték, de nem döntően, s azok továbbra is ott álltak a főváros előterében. A gödöllői haditanács új tervet fogadott el, Bayer vezérkari főnök tervét. Ez szintén egy megkerülő manőveren alapult, de kockázatosabb volt az előzőnél.

Az I., II. és VII. hadtestekre várt a feladat, hogy Vácnál áttörve az ellenség, hatalmas északi kerület téve, Léván keresztül felszabadsák az ostromlott Komáromot. Az ostromgyűrű szétzúzásával a császári főszereg hátába kerülhettek a honvédek, ami újra a döntő győzelem lehetőségét nyújtotta volna. Ez alatt az idő alatt az Asboth hadosztállyal megerősített II. hadtestnek el kellett hitetnie a császári hadvezetéssel, hogy a magyar főerők Pest előtt állnak, és támadásra készülnek.

A II. hadtest feladata rendkívül nehéz volt. Ügyességet és kitartást kívánt meg a parancsnoktól, katonáktól egyaránt. Csak az ellenség folytonos nyugtalanításával lehetett elérni azt, hogy a hadtestet a magyar főszeregnek higgyék. A támadásokat addig kellett folytatni, míg az ellenség csatarendbe nem fejlődött. Ezután az eredeti állásokba kellett visszavonulni úgy, hogy üldözés esetén is helytálljanak a honvédek. Ez fegyelmezett és jól begyakorolt csapatokat igényelt, ami pedig nem volt a hadtest minden egységéről elmondható. A 48. honvéd zászlóalj is több száz, alig 1 hónapos újonccal rendelkezett. Ennek ellenére Aulich tábornok csapatai kitűnően megoldották feladatukat. Bátran megtámadták a háromszoros (ápr. 12-től négyszeres) erőfölényben levő ellenséget, majd a visszavonulás során nagy fegyelmel hátráltak. Az eredeti állásaikban szilárdan ellenállva elhitték a jelentős túlerejű ellenséggel azt, hogy vele egyenrangú csapatok állnak Pest alatt. Windisch-Grätz csak a váci magyar győzelemről értesülve (április 12-én) kezdte sejteni, hogy a magyar erők meg akarják kerülni, de a magyar főszereg állását még mindig Pest előtt hitte.²³⁰

A II. hadtest csapatai április 9-én indultak el Gödöllőről, hogy cseppet sem könnyű feladatuknak eleget tegyenek, és Isaszegen át Cinkotára nyomultak előre. Az előrsők a Pécel-Csömör vonalon álltak fel. Április 10-én a császári csapatok erőszakos felderítést kíséreltek meg, amire Jellačić hadtestét jelölték ki. Az ellenség azonban megállt a Rákos partján, s csak egy lovasdandár nyomult előre, amit könnyen visszavertek a honvédek. Ugyanakkor a VII. hadtest csapatai is támadást színeltek Dunakeszi és Fót felől Újpest felé, hogy ezzel is fedezzék a Vác alatt csatára készülő I. és III. hadtest szándékát.²³¹ Április 11-én újra előrenyomultak a honvédek, de komolyabb harc csak Asbóth és Ottinger hadosztályai között bontakozott ki. 13-án a császáriak újabb erőszakos felderítésbe kezdtek, ezúttal komolyabb erőkkel. A III. (Schlick) hadtest Isaszeg felé nyomult. A magyar csapatok harcolva vonultak vissza a Kerepest környező magaslatokra, ahonnan a tüzéség hatásos tűz alá vette az ellenséget. A császáriak erre beszüntették az előnyomulásukat, mert csapdától tartottak. 14-én Windisch-Grätz megakart ismételtetni az akciót, de Jellačić túl erősnek ítélte a magyar állásokat és nem mozdult. A császári fővezérnek több akcióra nem is maradt ideje, mert ezen a napon kapta meg a hírt, hogy elmozdították, s április 12-e óta Welden táborszernagy az utóda. Azonnal elutazott a csapatoktól, s Welden megérkezéséig Jellačić táborszernagy volt a Pest körül álló császári csa-

230 Április 12-ig Kmety ezredes közel 5000 fős hadosztálya is részt vett Aulich hadműveleteiben. – A Feldunai hadtest 205., 208–209. o., 129. mell.

231 A Feldunai hadtest 192–195. o. és 121–122. mell.

patok főparancsnoka.²³² Az új császári vezér nem próbálkozott a honvédsereg ellen támadással, így nem csoda, hogy még 18-án is azt jelentette Weldennek, hogy 20 ezer fős magyar sereg áll Pest előtt.²³³ Ezen idő alatt a honvédek többször is megrohanták a császári állásokat, majd visszahúzódtak. Ennek hibátlan végrehajtása elég nehéz volt, mert „nemcsak az előnyomulni kezdő csapatokat – kivált ha a lelkesültség vezeti őket előre – nehéz hátrálásra bírni, hanem a nyomban követő ellen mindinkább fejlődő ereje is veszélyessé válhatik, s csak a legnagyobb erély s határozott, hideg magatartás eszközölhet kevés veszteséget az ilyen visszavonulásnál.”²³⁴

A 48. honvéd zászlóalj két alkalommal is csatát vívott ezekben a napokban, ha az apróbb összetűzéseket leszámítjuk. Második alkalommal (valószínűleg 18-án) egy földsáncot támadtak meg a szabolcsiak, azt bevették, s Böszörményi László százados honvédei egy ágyúüteget is megrohantak, de elfoglalniuk nem sikerült. A rákosmezei csatározásokban kitüntette magát még a zászlóaljparancsnok, Rakovszky őrnagy, aki meg is sebesült, és Majos Károly hadnagy, a ségedtiszt.²³⁵

A zászlóalj veszteségéről nincsenek pontos adataink, de a március 21-i létszámot alapul véve, a tavaszi hadjárat megkezdése óta legkevesebb 217 fő volt.²³⁶ Áldozatuk azonban meghozta a várva várt eredményt, mert április 24-én Aulich tábornok honvédei bevonulhattak Pestre.²³⁷ A pesti nép kivonult a honvédek táborába, hogy üdvözölje, s minden jóval ellássa felszabadítóit. Borcsik Salamon szavai szerint a honvédek dicsősége s öröme nagyobb volt „mint a legnagyobb kényuré a koronázási ünnep alatt.”²³⁸

Az új hadműveleti terv megállapításáig a honvédek a Pest alatti táborukban maradtak. Ez alatt a 48. honvéd zászlóaljhoz ismét újoncokat oszthattak be, mert április 27-én 727 fő volt a zászlóalj létszáma, s ez 50 fővel több, mint korábban.²³⁹ Április 29-én ünnepélyes keretek között osztották ki a kitüntetések a Rákosmezőn felállított csapatok előtt. Ennek keretében a 39. (Don Miguel) gyalogezred I. zászlóaljának zászlajára is feltűzték a III. osztályú érdemrendet. Ez a zászlóalj egy dandárban küzdött a szabolcsiakkal,²⁴⁰ és az ünnepély végeztével a dandár parancsnoka Patay István alezredes mondott lelkesítő szónoklatot „röviden és harcias erővel.”²⁴¹

232 *Breit*, Magyarország 1848/49. II. k. 90. o. és A Feldunai hadtest 205. és 209. o., 129. mell.

233 A Feldunai hadtest 225. o. Valójában 10500 fő körül mozgott Aulich csapatainak ereje. – HL 1848/49:51/18. és 24/289.

234 *Asbóth*, Emlékiratai I. k. 85–86. o.

235 *Borcsik*, 14. o. Az ágyúüteg megrohanására – A 48-ik Honvéd-Zászlóalj történeti vázlat, Rakovszky és Majos helytállására – SzML IV. B. 103. 3d. 20. t.

236 Mivel még márc. 21. után is nőtt a zászlóalj létszáma, a veszteség tényleges mértéke még ennél is nagyobb volt. – HL 1848/49:18/73 és 51/18.

237 Welden a nagysallói csata következtében rájött, hogy mi a magyarok szándéka és elrendelte Pest kiürítését, majd megkezdte visszavonulását Komárom felé. A magyar csapatok Komárom felszabadítása után kénytelenek voltak több napot a Duna bal partján tölteni, mert nem épült meg a híd elég gyorsan. Így az ápr. 26-i komáromi csatában a visszavonuló császári főseréggel találta szemben magát Görgei, s bár a honvédek győzelmet arattak, az ellenfélnek ismét sikerült (ezúttal véglegesen) kisiklani a bekerítésből.

238 *Borcsik*, 15. o.

239 HL 1848/49:51/18. és 24/289.

240 Ennek a zászlóaljnak is egy részét szabolcsiak alkották, mert az ezred toborzási kerületébe beletartozott Szabolcs is. Ezek a katonák már több év óta szolgáltak, és a honvédsereg egyik kiváló alakulatát alkották.

241 *Közlöny* 1849. évf. 96. sz. (máj. 4.)

Ezen a napon indultak el Komáromból az I. és a III. hadtest katonái Buda felé. Az új hadműveleti terv ugyanis Buda elfoglalását tűzte ki célul, mivel a császári hadvezetés a budai várat megerősítette, és közel 5000 főnyi őrséget hagyott ott Hentzi vezérőrnagy vezetésével.

Az ostromra Görgei főparancsnoksága alatt az I., II., III. hadtest csapatait és Kmety György ezredes hadosztályát jelölték ki.²⁴² A II. hadtest két hadosztálya május 2-án indult el Aulich Lajos tábornok vezetésével a budai vár alá. Jelentős kerülőt kellett tenniük, Ráckevenél és Ercsinél keltek át a Dunán,²⁴³ majd május 4-én tábort ütöttek a Gellérthegy mögött, a Duna partján. Még aznap rohamra indította katonáit Görgei, s a Kmety-hadosztály feladatául jelölte ki a Vízivárosban húzódó, sánccal megerősített vízvezeték elfoglalását. A 10. honvéd zászlóalj intézte a rohamot, de a feladat teljesíthetetlen volt, s az erős ellenséges tűzben a roham vérbe fulladt.²⁴⁴ Ezalatt a II. hadtest szakaszán a 48. honvéd zászlóalj megtévesztő támadást intézett a vár déli falai ellen, hogy segítse Kmety rohamát.²⁴⁵ A véres veszteségek meggyőzték Görgeit arról, hogy csak rendszeres ostrommal lehet a várat bevenni, s a csapatok hozzáláttak az ágyúállások kiépítéséhez, hogy onnan rést törjenek a várfalon. A munka gyorsan haladt, csak az ostromágyúk hiányoztak, amiket a Görgei és Guyon közötti ellentétek miatt csak hosszas huzavona után lehetett Buda alatt felállítani.²⁴⁶

Míg az ostrom előkészületei, majd a réstörések folytak, a honvédek gyakorlatoztak. A 48. honvéd zászlóalj katonái egy, a Nádorkert közelében levő akácosban a létramászást, a létrával történő rohamozást gyakorolták.²⁴⁷

Éjszakánként kisebb támadásokat hajtottak végre a honvédek a vár ellen, hogy a védők ellenállását felőröljék az állandó nyugtalanítással, s hogy figyelmüket elaltassák. Erre minden hadtestből négy század volt kirendelve egy-egy éjjelre.²⁴⁸

A 48. honvéd zászlóalj katonái is részt vettek ilyen akciókban, de legtöbbször a Gellérthegyen álló „csillagda” mellett felállított tizenkétfontos üteget fedezték.²⁴⁹ Ezt a feladatot látta el 17-én a zászlóalj 6. százada, amikor a császári tüzéreknek sikerült felgyújtani a csillagásztorony épületét. A honvédek azonnal az oltáshoz láttak, s a parancsnok, Mikecz Tamás százados harmadmagával berontott az épületbe, majd a tüzet „életveszedelem közt” oltották el.²⁵⁰

Május 16-ra sikerült kisebb rést törni, s Görgei elrendelte az éjszakai rohamot. A 17-re virradó éjszakán az I. hadtest csapatai rohamozták a rést, s a II. hadtestnek elterelő támadás volt a feladata, hogy védőket vonjon el az I. hadtest támadási sávjából. A támadás sikertelen volt, mert a rés nem bizonyult járhatónak. A május 18-ra virradó éjjel ezért – a réstörés folytatása

242 A II. hadtestbe osztották be Asbóth Lajos ezredes (12.) hadosztályát is, így a hadtest ekkor három hadosztályból állt, de ebből Szekulits alezredes hadosztálya a pesti oldalon maradt. - HL 1848/49:24/289.

243 *Borcsik*, 15. o. A kerülőútra - Honvédek Könyve II. k. 66. o. (*Jalovics Gy.* jegyzetei) és Vasárnapi Újság 1899. évf. 36. sz. 594. o. (*Beniczky A.* följegyzései).

244 A zászlóalj közel 50%-a szabolcsi önkéntes honvédekből állt - *Urbán*, A nemzetőrség 285. o.

245 *Mibálka*, 69-70. o. Tévesen máj. 3-ra teszi az első támadást.

246 A vezérek közötti ellenségeskedések végigkísérték az egész szabadságharcot, súlyos következményeket okozva. Nem múlt el hónap súlyos incidensek nélkül, s ezekben Aulich Lajos tábornok kivételével valamennyi jelentős beosztású tábornok érintve volt.

247 *Mibálka*, 71-72. o. Ezt más csapatok is gyakorolták - Honvédek Könyve II. k. 66. o.

248 *Breit*, Magyarország 1848/49. II. k. 116. o.

249 Meglehetősen veszélyes feladat volt, mert az üteget erősen lőtték a vár nagyobb kaliberű ágyúiból. - *Vasárnapi Újság* 1899. évf. 36. sz. 594. o.

250 *Mibálka*, 77. o. és SZML IV. B. 103. 3. d. 20. t. Bár a tüzet sikerült eloltani, az értékes épület később mégis súlyosan megrongálódott.

mellett – újból álrohamot rendelt el Görgei, ezúttal hadtestenként két zászlóaljjal.²⁵¹ Pontosan nem lehet megállapítani, hogy a 48. honvéd zászlóalj melyik akcióban vett részt, de az egyikben biztosan.²⁵² A támadás során egyik osztályát²⁵³ Mikecz Tamás százados vezényelte, s emberei már a falhoz támasztották a létrát, amelyen megindultak felfelé a pusztító puskatűzben, amikor visszarendelték a támadókat. Görgei tábornok később a szabolcsiak bátor kitartását „különösen kiemelte”, és három közhonvédet, Bojtár Jánost, Batár Mihályt, Szkiba Jánost pénzjutalomban részesített.²⁵⁴ Büntetésre is sor került, mert a zászlóalj „fenegyereke”, Mikecz Sándor őrmester a 6. századból, május 17-én elhagyta az őrtanyát, s az éjszakát átmulatta valamelyik kocsmában. Parancsnoka (egyúttal nagybátyja) Mikecz Tamás százados ezért hadbíró-ság elé állította, s csak Apagyí Simon főhadnagy és a század katonáinak kérése mentette meg a bátor, de fegyelmezetlen fiatal honvéd életét. Rangjától így is megfosztották, s el kellett hagy-nia csapatát.²⁵⁵

A döntő rohamot Görgei május 21. hajnalára tűzte ki. Ezt megelőzően 20-án éjjel 11 órakor végrehajtották a szokásos áltámadást is, hogy a hajnali roham váratlanul érje a védőket. Az I. hadtest Máriássy-hadosztálya rohamozta a Fehérvári kapu melletti rést. A II. hadtest a Várkert felől támadott.²⁵⁶

A 48. honvéd zászlóalj a déli rondella ellen rohamozott 20-án éjjel. A honvédek valószínűleg nem tudhatták, hogy ez még csak színlelt támadás, mert emberfeletti bátorsággal rohamozták az igen nehéz célpontot. Rövid időn belül súlyos veszteségeket szenvedett a zászlóalj, elesett az isaszegi csatában kitüntetett Sipler Lipót hadnagy (5. század), halálosan megsebesült Derzsi József hadnagy (4. század) és a 6. század egyik hadnagya.²⁵⁷ A 6. század 1. szakaszából elesett négy ember, három pedig megsebesült.²⁵⁸ Látván a hatalmas veszteségeket, a hadtest parancsnoksága a döntő roham megindulásakor a zászlóaljat a Krisztinavárosi kapuhoz rendelte. Ez 21-én hajnali 2 óra után következett be. Itt is sok embert veszített a zászlóalj, de bátran rohamozták a honvédek. Különösen Böszörményi László százados osztálya szenvedett az erős puskatűztől, s már 49 embert veszített, de a százados lelkesítve honvédeit, a támadók élén járt, s nem engedte őket hátrálni. Mikecz százados is hasonló bátorsággal, eredményesen vezette katonáit. Rakovszky őrnagy is katonái élén járt, de még a régi parancsnok, Patay alezre-des is átjött Pestről, volt katonáihoz. (Patay ekkor Pest katonai főparancsnoka volt.)²⁵⁹ Az altisztek is kitűnően teljesítették feladatukat, így Grósz Antal, Szalóki György, Tatár József, Jármay Sándor tizedesek, embereik élére állva, a létrákat elsőként állították fel a kapu melletti falnál.²⁶⁰ A létrák itt is rövideknek bizonyultak, de mégis sikerült bejutniuk a várba. Már vilá-

251 *Breit*, Magyarország 1848/49. II. k. 118–119. o.

252 *Mihálka* máj. 15-re teszi az eseményt, a zászlóalj tábori naplója 17-én és 18-án is ír ugyanarról az eseményről.

253 A gyalogzászlóaljak osztályai 2 századból álltak, tehát 3 osztály alkotott egy zászlóaljat. Szabályszerű létszáma megközelítette a 400 főt, ekkor azonban – amint az a létszámjelentésekből kikövetkeztethető – aligha volt 250 embernél több a 48. honvéd zászlóalj egy-egy osztályában.

254 SzML IV. B. 103. 3. d. 20. t.

255 *Mihálka*, 77–78. o.

256 *Breit*, Magyarország 1848/49. II. k. 120–122. o.

257 *Mihálka* Jankovichnak isméri a hadnagy nevét, de ilyen nevű tisztt nem szerepelt a zászlóaljban. – *Mihálka*, 83–84. o.

258 Ha hasonló volt a többi szakasz vesztesége is, úgy közel 150 ember lehetett itt a zászlóalj vesztesége. A rondellához a rövid létrák miatt nem férhettek hozzá.

259 1848–49. *Történelmi Lapok* II. évf. 116. o. (1893.) A zászlóaljparancsnok alól lovát is kilőtték – SzML IV. B. 103. 3. d. 20. t.

260 SzML IV. B. 103. 3. d. 20. t.

gosodott, amikor az ellenség tüzelése közben sikerült a börtön rácsait leverni és bejutni a bástyán belülré. Az ott levő magyar és olasz foglyok is segítettek a honvédek bejutását, akik puskatussal zúzták szét a börtönajtókat, s 4 óra tájban benyomultak a várba.

Ekkor már az I. hadtest több zászlóalja is bejutott a Fehérvári kapu melletti résen, és a III. hadtest is betört a Bécsi kapunál. Az utcákon és a falak mellvédjein, az ágyúállások körül, véres közelharc tombolt. A 48. honvéd zászlóalj katonái a rondellát, ami az eredetileg kijelölt cél volt, rövid harc után belülről foglalták el. Ezután kisebb osztagokban siettek az elszigetelten, de még szívósan védekező ellenséges csoportok felszámolására, miközben a házakba behúzódtott császári katonák erősen lőtték őket. Részt vettek a fegyvertár mellett küzdő és az utolsó emberig kitaró horvát határőr csapat megsemmisítésében, végül a harcot a Fehérvári és a Krisztinavárosi kapu között levő „tüzérlak” elleni rohammal fejezték be. Itt is szuronyharccra került sor, de az ellenállást hamar leverték, s zsákmányoltak a harcban egy zászlót is a honvédek, amit darabokra téptek, és a győzelem emlékére elraktak a legvitézebbek. Reggel 7 órára fejezték be harcukat Budán a szabolcsi honvédek.²⁶¹

A 48. honvéd zászlóaljjal jutott be a várba Asbóth Lajos ezredes is, aki a hadtest ostromcsapatait vezette. Több szakaszt is küldött a magukat megadó tisztek, és legénység összegyűjtésére. Ezek közül Szunyogh Manó hadnagy emberei (a Krasznay főhadnagy parancsnoksága alatti századból) találtak rá a halálosan megsebesült Hentzi vezérőrnagyra, akit a parancsnoki épületbe szállítottak.²⁶²

A császári katonákat támogató egyes budai polgárok lövöldözésén és súlyos veszteségeiken felbőszülve a honvédek fosztogatni kezdték a házakat, s azt „a befurakodott budapesti csőcselék nép is nagyban űzte”. Emiatt kisebb incidensek is történtek.²⁶³ A rablás megszüntetésére Böszörményi százados századát küldték ki, aki feladatát elvégezve Görgei „teljes megelégedését nyerte meg”.²⁶⁴ A hadipénztárt őrző három tisztet Mikecz százados tartóztatta le, s egyik szakasza vitte a pénztárt Apagyi főhadnagy vezetésével a svábhegyi főhadiszállásra.²⁶⁵

Az ostrom utáni napon osztotta ki Görgei a kitüntetésekkel, amelyekből szép számmal jutott a zászlóaljnak is. III. osztályú katonai érdemrendet kapott a zászlóaljparancsnok, Rakovszky Samu őrnagy, Mikecz Tamás és Böszörményi László százados. Ez utóbbiról a zászlóalj naplójában ez áll: „Ezen egyén majd minden csatabeli viseletéért egy-egy érdemjelre méltatható.” Ugyanezt a kitüntetést kapta a halálosan sebesült segédtiszt, Majos Károly, akit még a csatátéren főhadnaggyá léptettek elő, és a szintén halálos sebet kapott Derzsi József és Debreczeni Ignác hadnagy. III. osztályú érdemrendet tűztek a mellére Szomjasy István hadnagnak, Grósz Antal (Grausz Ignác), Szalóki György, Tatár József, Jármay Sándor (Ferenc) tizedeseknek. A 17-i rohamnál kitűnt Bojtár, Batár és Szkiba közhonvédekén kívül Czincz Albert,

²⁶¹ *Mihálka*, 84–90. o.

²⁶² A 48-ik Honvéd-Zászlóalj történeti vázlata. Sok császári katona életét annak köszönhetette, hogy a „48-dik zászlóalj által a főőrhely előtti téren képezett négyyszögbe vétetvén föl, megmentettek”. Görgei ugyanis az őrség felkoncolását helyezte kilátásba, ha Hentzi nem adja fel a várat, s ennek nyomán a roham előtt a honvédek azt a parancsot kapták, hogy nem kell foglyot ejteni. – *Asbóth*, Emlékiratai I. k. 24–25. o. A fogoly tisztek őrzését Krasznay százada látta el (a zászlóalj 4. százada).

²⁶³ A tisztek már a roham alatt kihirdették a „szabad rablást”, amikor úgy tapasztalták, hogy a polgárházakból is lövik őket – *Mihálka*, 94. o.

²⁶⁴ SzML IV. B. 103. 3. d. 20. t.

²⁶⁵ *Mihálka*, 94. o.

Sörley Endre tizedesek és Danczinger Mór, Kardos János, Horváth József, Bodnár György közhonvédek kaptak pénzjutalmat a 21-i rohamnál nyújtott teljesítményükért.²⁶⁶

A kitüntetési ünnepségre május 22-én került sor. Görgői délelőttre rendelte föl a kitüntetettek és a zászlóaljak díszelgő különítményeit a Várba, akik hálaadó istentiszteleten, majd díszbédén vettek részt. Délután 2 órakor sorakoztak fel a Dísz-téren, s miközben a „banda” a Rákóczi-indulót és a Marseillaise-t játszotta, a főparancsnok sorra feltűzte a kitüntetéseket.²⁶⁷

A 48. honvéd zászlóalj vesztesége meglehetősen nagy volt. Pontos adataink nincsenek, illetve túlzottnak tűnnek. Krasznay Gábor szerint a tiszteken (Majos, Sipler, Kiss, Derzsi, Debreczeni) kívül 7 halott és 273 sebesült volt a veszteségük.²⁶⁸ A Közlöny 676 sebesült nevétette közzé, ezek azonban csak azok, akiket a főváros kórházaiban ápoltak, holott magánháznál és a fővároson kívül is számos sebesültet, köztük szabolcsiakat is gondoztak. A Közlöny névsorában a 48. honvéd zászlóalj 31 katonáját találhatjuk meg. Ezek: Majos Károly főhadnagy (Magos néven) – aki rövidesen bele is halt sérüléseibe –, Siger István őrmester, Bátoni Mihály, Bosse Ferenc, Ettl János, Fazekas János, Felisz György, Galán Károly, Hende Ferenc, Hunyady Ádám, Ivó Ábrahám, Kalai (Kállai?) István, Mátyás János, Moldvány Ferenc, Nagy Miklós, Nyíri Ferenc, Plorentzky János, Prill Péter, Rátz Bálint, Rocskó Miklós, Sebük (Sebők?) Jeremiás, Stenner János, Steiba János, Sorba András, Tamás György, Tóth Ferenc, Vajon József, Varódi András, Végh Imre, Vidovitz László, Zapka András közhonvédek.²⁶⁹ Annyi mindenesetre biztos, hogy jelentősen csökkent a zászlóalj létszáma, bár később a felgyógyult sebesültek közül sokan visszatértek. A hősi halottak eltemetése 23-án történt meg, a legendás bátorságú Földváry alezredes vezényletével. Katonai pompával, egy dandár díszelgése mellett történt a szomorú esemény.²⁷⁰

Ezt követően a 48. honvéd zászlóaljt Pestre vezényelték, ahol négy napi pihenőt kapott. A csapatok nagy része a budai oldalon maradt, így gyanítható, hogy a kedvezményben szerepe volt a városparancsnok Pataynak is.²⁷¹ A győzelemittas – és megfáradt – honvédek a pestiek tomboló örömmel fogadták. Május 25-én például „népünnepélyt” rendeztek a Városligetben, este pedig a honvédek számára ingyenes előadást rendeztek a Nemzeti Színházban.²⁷²

A tavaszi hadjárat fényes győzelmeket hozott, s ezekből a 48. honvéd zászlóalj derekasan kivette a részét. A kitűzött célt azonban a honvédsereg nem tudta elérni. Bár az ország ünnepe, s a hadjárat csúcspontjának értékelte Buda bevételét (valóban nagy győzelem volt, 4000 foglyot, nagy mennyiségű fegyvert, lőszert eredményezett), az egyúttal hatalmas katonai

266 SzML IV. B. 103. 3. d. 20. t. A III. osztályú katonai érdmrendet bármilyen rangú katona megkaphatta. A kitüntetésről szóló rendelet szerint a személyes bátorságért szolgált jutalmul. „Az illető egyének által véghezvitt olyas haditettek után járulandó, melyek egyéni feláldozással és veszedelemmel összekötvék, szóval oly tettek, melyek általánosan el vannak hős tetteknek ismerve a katonai életben.” – *Közlöny* 1849. évf. 42. sz. (márc. 2.).

267 *Hegyesi*, A 3. honvéd zászlóalj 229–230. o.

268 A 48-ik Honvéd-Zászlóalj történeti vázlata. *Aszóib* szerint a II. hadtest vesztesége 167 halott, 221 sebesült volt (i. m. I. k. 25. o.). Az összes veszteséget 427 halottban és 691 sebesültben adta meg.

269 *Közlöny* 1849. évf. 141. sz. (jún. 26.). Ebből megállapítható, hogy a legnagyobb veszteséget a rést támadó 28., 44., 47. honvéd-zászlóalj (a Driquet-dandár) a Bécsi-kaput támadó 3. és a Krisztinavárosi-kaput támadó 48. honvéd zászlóalj szenvedte.

270 *Mibálka*, 101. o.

271 Uo. 101–103. o. A 6. század 1. szakasza például a Pilvax-kávéház emeletén szállásolt be.

272 *Hazánk* VIII. 207. o.

hiba is volt. Az egy hónap elvesztegetett idő végzetesnek bizonyult a szabadságharc számára. A felelősség megállapítása nem e munka feladata, annyi azonban bizonyos, hogy az a politikai és a katonai vezetést egyaránt terhelte.